

Katri-Helena Soini

LAPSEN TEMPERAMENTIN JA VANHEMMAN SAAMAN TUEN YHTEYS VANHEMMAN KOKEMAAN STRESSIIN

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Psykologian pro gradu -tutkielma
Lokakuu 2020

TIIVISTELMÄ

Katri-Helena Soini: Lapsen temperamentin ja vanhemman saaman tuen yhteys vanhemman kokemaan stressiin

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Psykologia

Lokakuu 2020

Vanhempien hyvinvointi on merkityksellinen tekijä lapsen kasvun ja kehityksen kannalta. Lapsen ominaisuudet vaikuttavat perheen arjen sujumiseen ja siten myös vanhemman kokemaan stressiin. Vanhemman kokeman stressin on havaittu olevan merkityksellinen tekijä muun muassa vanhemmuuskäyttäytymisen kannalta. Vanhemman hyvinvointi välittyykin tyypillisesti lapselle vanhemmuuskäyttäytymisen kautta. Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin, miten kahdeksan kuukauden ikäisen lapsen temperamenttipiirteet ovat yhteydessä vanhemman kokemaan stressiin. Tutkimuksessa selvitettiin myös, voisiko vanhemman kokemus läheisten ja yhteiskunnan tuen riittävydestä muuntaa yhteyttä temperamenttipiirteiden ja vanhemman kokeman stressin välillä. Tutkimuksessa huomioitiin toisistaan erillisinä äidin ja isän antamat arviot kokemastaan stressistä ja tuen riittävydestä.

Tutkimuksen aineisto on kerätty osana Lapsen uni ja terveys -hanketta. Hanke on toteutettu Pirkanmaan sairaanhoitopiirissä vuosina 2010-2015 neljällä mittauskerralla. Tämän tutkimuksen otos sisältää 1241 perhettä, joilta on kerätty kyselylomakkeilla tietoa lapsen ollessa kahdeksan kuukauden ikäinen. Lapsen temperamenttia arvioitiin Rothbartin temperamenttiteoriaan perustuvalla IBQ-R-kyselyllä (Infant Behavior Questionnaire Revised). Temperamenttia mitattiin negatiivisen affektiivisuuden, eloisuuden ja itsesäätelyn jatkumoilla, jotka muodostuvat 14 eri piirteen alaskaalasta. Vanhemman kokemaa stressiä mitattiin lyhennetyllä versiolla PSS-kyselystä (Perceived Stress Scale). Vanhemmat antoivat arvon läheisiltään saadun tuen riittävydestä päivän ja yön osalta. Vanhemmat arvioivat myös yhteiskunnan tuen riittävyttä. Aineiston analysoinnissa käytettiin korrelaatiokertoimia ja hierarkkista regressioanalyysiä.

Tässä tutkimuksessa havaittiin aiemman tutkimuskirjallisuuden mukaisesti selvin yhteys äidin ja isän kokeman stressin sekä lapsen negatiivisen affektiivisuuden välillä. Lapsen voimakkaampi negatiivinen affektiivisuus ennusti vanhemman kokemaa korkeampaa stressiä ja oli yhteydessä äidin ja isän arvioon tuen heikommasta riittävydestä. Lapsen itsesäätelyn havaittiin olevan yhteydessä vain äidin kokemaan vähäisempään stressiin. Eloisuuden ei havaittu olevan merkityksellinen selittäjä vanhempain kokeman stressin kannalta. Vastoin ennakko-oletuksia tuen riittävyden ei havaittu toimivan muuntavana tekijänä lapsen temperamenttipiirteiden ja vanhemman kokeman stressin välillä.

Tutkimustulosten perusteella vanhempain arvio lapsen temperamenttipiirteistä ja kokemastaan stressistä tulisi ottaa huomioon tuen tarvetta arvioitaessa. Tukea tulisi kohdistaa enemmän niille vanhemmille, jotka arvioivat lapsensa temperamentin haastavaksi tai kertovat kokevansa voimakasta stressiä. Lapsi- ja perhepalveluihin panostaminen on LAPE-hankkeen mukaisesti myös yhteiskunnallisesti tärkeä tavoite.

Avainsanat: temperamentti, stressi, varhaislapsuus, vanhemmuus, vanhemmuuden tuki

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO.....	1
Äidin ja isän kokema stressi	2
Temperamentti varhaislapsuudessa	5
Lapsen temperamentin yhteydet vanhemman kokemaan stressiin	9
Vanhemmuuden tuen merkitys vanhemman stressin ja lapsen temperamentin kannalta	10
Tutkimusongelmat ja -hypoteesit	12
MENETELMÄT.....	12
Tutkittavat.....	12
Menetelmät ja muuttujat.....	14
Aineiston analysointi	16
TULOKSET	17
Muuttujien tarkastelu.....	17
Lapsen temperamentin yhteys vanhemman kokemaan stressiin	19
Ennustavatko lapsen temperamenttipiirteet vanhemman stressiä?	21
Ennustaako vanhemman kokemus tuen riittävydestä vanhemman kokemaa stressiä?.....	23
Tuen merkitys lapsen temperamentin ja vanhemman stressin välisen yhteyden muuntavana tekijänä.....	23
POHDINTA.....	25
Päätulokset.....	25
Tutkimuksen vahvuudet ja rajoitukset.....	27
Tutkimuksen merkitys, käytännön sovellukset ja jatkotutkimusaiheet	28
LÄHTEET	32

JOHDANTO

Lapsen ja vanhemman vuorovaikutteisella suhteella on keskeinen merkitys lapsen kasvun ja kehityksen kannalta (Chess & Thomas, 1977; Sameroff & MacKenzie, 2003). Ympäristön tarjoamat kokemukset eivät kuitenkaan ole lapsesta riippumattomia, vaan lapsi vaikuttaa myös itse ympäristöönsä (Sameroff & MacKenzie, 2003; Sanson, Hemphill, & Smart, 2004). Lapsen ominaisuudet vaikuttavat monin tavoin esimerkiksi uusien asioiden opetteluun ja perheen arjen sujumiseen. Lapsen ja hänen ympäristönsä yhteyden on havaittu olevan kaksisuuntainen ja vuorovaikutteinen (Kiff, Lengua, & Zalewski, 2011; Lee, Zhou, Eisenberg, & Wang, 2013). Lapsen ominaisuudet voivat vaikuttaa esimerkiksi vanhempien asenteisiin, uskomuksiin ja käytökseen (Seifer et al., 2014). Vanhempien tapa reagoida lapseensa on tärkeä tekijä muun muassa lapsen sosioemotionaalisen kehityksen ja tulevan sopeutumisen kannalta (Sanson ym., 2004). Vanhemman reagoititapaan vaikuttavat esimerkiksi vanhemman hyvinvointi, vanhemman saama tuki ja kokemus lapsensa ominaisuuksista (Belsky, 1984; Mäntymaa, Puura, Luoma, Salmelin, & Tammelin, 2006). Vanhemman hyvinvointi on yksi tärkeimmistä vanhemmuuteen vaikuttavista tekijöistä. Vanhemman kokeman stressin on havaittu vaikuttavan negatiivisesti vanhemman käyttäytymiseen, mikä puolestaan vaikuttaa lapsen kehitykseen (Anthony ym., 2005).

Yksi vanhemman kokemaan stressiin yhdistetyistä lapsen ominaisuuksista on temperamentti. Temperamentti on jo varhaislapsuudessa näkyvä biologispohjainen taipumus reagoida ympäristön tapahtumiin (Rothbart, 1981). Lapsen temperamentin on havaittu olevan yhteydessä vanhemman hyvinvointiin, käyttäytymiseen ja perheeseen monin tavoin. Lapsen temperamentti on yhteydessä esimerkiksi vanhemmuuskäyttäytymiseen ja vanhemmuustyyliin (Belsky, 1984; Kiff, ym., 2011; Lee ym., 2013), vanhemman kokemiin masennus- ja ahdistusoireisiin (Agrati ym., 2015; Cutrona & Troutman, 1986), vanhemman ja lapsen varhaisen suhteen kehittymiseen (Nolvi ym., 2016) sekä parisuhteeseen ja yhteisvanhemmuuden laatuun (Burney & Leerkes, 2010; Davis, Schoppe-Sullivan, Mangelsdorf, & Brown, 2009; Schoppe-Sullivan, Mangelsdorf, Brown, & Szewczyk Sokolowski, 2007). Helposti sopeutuva lapsi saattaa antaa vanhemmalleen kokemuksen onnistuneesta vanhemmuudesta (Chess & Thomas, 1977). Temperamentiltaan haastava lapsi puolestaan asettaa vanhemmat koetukselle. Lapsen vaikean temperamentin onkin havaittu olevan yhteydessä vanhemman kokemaan korkeampaan stressiin (Östberg & Hagekull, 2000). Stressi saattaa saada vanhemman toimimaan lapselle epäedullisilla tavoilla, mikä voi johtaa esimerkiksi lapsen käytösongelmiin (Paulussen-Hoogeboom, Stams, Hermanns, Peetsma, & Wittenboer, 2008). Tieto

lapsen yksilöllisten, vanhemman toiminnasta erillisten temperamenttipiirteiden vaikutuksesta lapsen käyttäytymiseen saattaa tällöin helpottaa kasvatustehtävää sekä kohentaa vanhemman mielikuvaa itsestään kasvattajana.

Lapsen temperamentin yhteyksistä vanhemmuuteen on siis paljon tietoa. Vanhemman kokemus lapsen temperamentista ohjaa vanhemman tapaa toimia päivittäisissä hoitotilanteissa (Mäntymaa ym., 2006). Ymmärrys lapsen temperamentista ja sen vaikutuksista lapsen käyttäytymiseen antaa vanhemmalle paremman valmiuden lapsensa kanssa toimimiseen. Vanhemmille annettua tukea kohdistaminen sitä eniten tarvitseville edistäisikin sekä vanhempia että lasten hyvinvointia. Lapsiperheiden hyvinvointiin panostaminen on myös yhteiskunnallisesti tärkeä tavoite (Kaukonen ym., 2018). Tällä tutkimuksella saadaankin lisätietoa vanhempien hyvinvointiin liittyvistä tekijöistä sekä tuen merkityksestä äidin ja isän stressin kannalta. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, onko lapsen temperamentti yhteydessä vanhemman kokemaan stressiin ja onko äitien ja isien stressin kokemisessa havaittavissa eroavaisuuksia. Tutkimuksessa selvitetään myös, muuntaako vanhemman kokemus lapsen hoitoon saadun tuen riittävydestä lapsen temperamentin ja koetun stressin välistä yhteyttä.

Äidin ja isän kokema stressi

Vanhemmuus tuo elämään uusia velvollisuuksia ja tarpeen sopeutua uuteen rooliin äitinä tai isänä etenkin ensimmäisen lapsen kohdalla. Jokainen lapsi on myös yksilö erilaisine ominaisuuksineen ja muuttaa siten myös perheen dynamiikkaa. Vanhemmuuteen liittyvä stressi syntyy käytettävien voimavarojen ollessa liian vähäiset suhteessa vanhemman rooliin liittyviin koettuihin vaatimuksiin (Deater-Deckard, 2004). Vanhemmuuteen liittyvä stressi sisältää erilaisia haitallisia psykologisia ja fysiologisia reaktioita, jotka johtuvat pyrkimyksestä sopeutua vanhemmuuden vaatimuksiin. Stressin syntyminen koostuu kuitenkin monimutkaisista dynaamisista prosesseista liittyen lapseen ja hänen käyttäytymiseensä, vanhemman kokemiin vaatimuksiin, vanhemmuuden voimavaroihin, fysiologisiin reaktioihin sekä vanhemman suhteeseen lapseen ja muihin perheenjäseniin sekä kodin ulkopuolisiin ihmisiin ja toimijoihin. Kaikki vanhemmat kohtaavat kuitenkin vanhemmuuteen liittyviä päivittäisiä stressiä aiheuttavia tilanteita ja lapsen kasvatukseen kuuluukin normaalina osana stressiä (Crnic & Greenberg, 1990). Kasautuessaan päivittäinen stressi saattaa vaikuttaa vanhemmuuden laatuun sekä lapsen ja vanhemman suhteeseen.

Vanhemman kokeman korkean stressin on havaittu olevan monin tavoin yhteydessä vanhemman käyttäytymiseen, hyvinvointiin ja lapsen kehitykseen (Solmeyer & Feinberg, 2011). Äidin kokeman

stressin on havaittu olevan yhteydessä masennus- ja ahdistusoireisiin (Fernandes, Canavarro, & Moreira, 2020; Riva Crugnola ym., 2016). Stressi saattaa myös johtaa negatiivisiin tuntemuksiin ja uskomuksiin itseen tai lapseen liittyen (Deater-Deckard, 2004). Kohonnut stressi on yhteydessä muun muassa negatiiviseen vanhemmuuskäyttäytymiseen (Dau, Callinan, & Smith, 2019), mikä saattaa välittää yhteyttä vanhemman stressin ja lapsen hyvinvoinnin välillä. Negatiivinen vanhemmuustyyli sisältää ankaraa vanhemmuutta, mikä voi ilmetä joko välinpitämättömänä vanhemmuutena tai ylikontrolloivana ja tunkeilevana vanhemmuuskäyttäytymisenä (Scaramella & Leve, 2004). Vanhemman käytös lasta kohtaan saattaa näyttäytyä vihamielisenä ja pakottavana. Negatiivisen vanhemmuustyylin ja lapsen vaikeaksi kuvatun temperamentin välillä on havaittu olevan kaksisuuntainen yhteys (Micalizzi, Wang, & Saudino, 2017). Fernandes ym. (2020) havaitsivat tutkimuksessaan, että lapsensa temperamentin vaikeaksi arvioineet äidit olivat vähemmän läsnäolevia ja huomaavaisia vanhempia lapselleen. Äidin kokema stressi oli myös välittävä tekijä vanhemman masennus- ja ahdistusoireiden sekä vähemmän huomaavaisen vanhemmuustyylin välillä. Paulussen-Hoogeboom ym. (2008) puolestaan havaitsivat, että ankara vanhemmuustyyli välitti lapsen vaikean temperamentin sekä sisään- ja ulospäin suuntautuvan oireilun yhteyttä. Vanhemman kokeman stressin on myös havaittu olevan välittävä tekijä vanhemman negatiivisen affektiivisuuden ja ankaran vanhemmuuden välillä (Le, Fredman, & Feinberg, 2017). Vanhemman henkilökohtainen stressi oli vahvempi yhteyden välittäjä kuin lapsen kasvatukseen liittyvä stressi. Vanhemman hyvinvointi ja sen ongelmat siis välittyvät lapselle usein vanhemman käyttäytymisen kautta.

Vanhemman kokeman stressin on havaittu olevan myös suorassa yhteydessä lapsen hyvinvointiin ja mielenterveyteen, kuten lapsen sosiaaliseen kompetenssiin ja käytösongelmiin sekä sisäänpäin kääntyneisiin oireisiin (Anthony ym., 2005; Mäntymaa ym., 2012). Äidin stressin on havaittu ennustavan populaatiotason pitkäikäisyydessä lapsen ulospäin suuntautuvaa oireilua kuten aggressiota ja uhmakkuutta sekä lapsen sisäänpäin kääntyneitä oireita kuten ahdistusta ja masennusta kolmen ensimmäisen elinvuoden aikana (Bayer, Hiscock, Ukoumunne, Price, & Wake, 2008). Vanhemman kokeman stressin on havaittu olevan yhteydessä myös temperamentti- ja käyttäytymispiirteiden, esimerkiksi itsesäätelyn sekä reaktiivisuuden kehittymiseen (Pesonen ym., 2008). Yhteys vanhemman stressin ja lapsen temperamentti- ja käyttäytymispiirteiden välillä vaikuttaa olevan siis kaksisuuntainen. Yhteyttä välittävänä ja muuntavana tekijänä vanhemman stressin ja lapsen temperamentin välillä saattaa olla esimerkiksi vanhemmuustyyli.

Yhteiskunnalliset muutokset ovat johtaneet vanhempien tasa-arvoistumiseen ja muokanneet äidin ja isän roolia. Nykyään molempien vanhempien työssäkäynti on perheille tyypillistä (Deater-Deckard, 2004). Entistä suurempi osa suomalaisista pienten lasten äideistä käy töissä (Tilastokeskus, 2016). Yksivuotiaiden lasten äideistä jo lähes puolet on palannut töihin, kouluikäisten lasten äideistä käy töissä 85 %. Tästä huolimatta äideillä on usein edelleen ensisijainen vastuu lapsen liittyvissä

asioissa monissa perheissä (Deater-Deckard, 2004). Äidin ja isän sukupuoliroolien on havaittu jakautuvan edelleen siten, että monissa perheissä isä kokee olevansa enemmän vastuussa perheen taloudellisesta turvasta (Montgomery, Chaviano, Rayburn, & McVey, 2017). Perheeseen liittyvä näkymätön mentaalinen työ on puolestaan ajateltu suurilta osin äitien tekemäksi (Robertson, Anderson, Hall, & Kim, 2019). Mentaalinen työ on ajatustyötä, jolla pyritään saavuttamaan perheen tavoitteita. Ajatustyö vie paljon aikaa ja se sisältää muun muassa aikatauluttamista, suunnittelua ja metavanhemmuutta. Metavanhemmuus sisältää muun muassa lapsen tarpeiden ennakoimista ja huomioimista, vanhemmuuteen liittyvien haasteiden ratkaisemista sekä lapsen kehitystason huomioon ottamista (Hawk & Holden, 2006). Metavanhemmuus onkin yhdistetty positiiviseen vanhemmuuskäyttäytymiseen. Usein mentaalisen työn lisäksi käytännön kotityöt jakaantuvat epätasaisesti siten, että naiset tekevät niistä suuremman osan siitakin huolimatta, että molemmat vanhemmat käyvät töissä (Bartley, Blanton, & Gilliard, 2005). Tilastokeskuksen mukaan (Pääkkönen, 2013) Suomessa miehet tekevät edelleen enemmän ansiotöitä kuin naiset, miehillä on myös vapaa-aikaa enemmän kuin naisilla. Naiset tekevät edelleen suurimman osan kotitöistä, vaikka ero sukupuolten välillä onkin hiljalleen tasoittunut. Vanhempien erilaiset roolit perheessä saattavat siis aiheuttaa vanhemmille stressiä eri tavoin.

Tutkimustulokset äidin ja isän vanhemmuuteen liittyvän stressin eroavaisuuksista ovat ristiriitaiset. Miesten ja naisten stressireaktioissa on havaittu olevan sekä fysiologisia että käyttäytymiseen liittyviä eroavuuksia (Deater-Deckard, 2004; Young & Korszun, 2010). Fysiologisten stressireaktioiden on havaittu olevan yhteydessä esimerkiksi vanhemmuustyyliin (Merwin, Smith, & Dougherty, 2015). Vanhemmuuskäyttäytyminen on siis yhteydessä neurobiologiaan ja fysiologisiin reaktioihin. Miesten ja naisten vuorovaikutustavat lapsen kanssa saattavat olla myös lähtökohtaisesti erilaiset, vaikka monenlaisia vuorovaikutustapoja molemmilla sukupuolilla esiintyykin (Deater-Deckard, 2004). Isän ja lapsen vuorovaikutus on usein leikkisää ja fyysistä, kun taas äidin ja lapsen vuorovaikutuksessa painottuu hoivaava ja verbaalinen luonne. Lisäksi äideillä on havaittu olevan korkeampi psykiatrinen sairastavuus ja oireilu kuin isillä. (Kessler & Mcrae 1981; Shek, 1997; Young & Korszun, 2010). Korkeampaa oireilua ja sairastavuutta on selitetty äitien yleisesti suuremmalla vastuulla lapsen hoidosta. Deater-Deckard ja Scarr (1996) eivät havainneet työssäkäyvien äitien ja isien stressin kokemuksissa selkeää eroa sukupuolten välillä. Yksittäisen pariskunnan osapuolten kokeman stressin havaittiin kuitenkin olevan samansuuntaista. Vanhemmuuteen liittyvän stressin havaittiin olevan sukupuolta enemmän kytköksissä perheen sosioekonomiseen asemaan, puolisolta saatuun tukeen, parisuhdetyytyväisyyteen, stressaaviin elämäntilanteisiin, tiukempiin kurinpitokeinoihin, perinteisiin lapsenkasvatusasenteisiin sekä lapsen käytösongelmiin. Eroja isän ja äidin kokemassa stressissä on havaittu esimerkiksi kehitysvammaisten lasten vanhemmilla (Boström, Broberg, Bodin, 2011). Äidit, jotka kokivat lapsensa temperamentin

hankalaksi, kokivat enemmän stressiä. Vastaava yhteyttä ei havaittu isillä. Äitien ja isien stressin kokemuksissa vaikuttaisi siis olevan ainakin joissain tilanteissa eroavaisuutta, mutta monissa tutkimuksissa eroa ei toisaalta ole havaittu.

Temperamentti varhaislapsuudessa

Vanhemman kokeman stressin on havaittu olevan yhteydessä lapsen temperamenttipiirteisiin. Temperamenttia tutkimuskohteena kuvaa se, että ilmiön tavoittamiseen on ollut haastavaa löytää yhtenäisiä luokituksia ja termejä. Piirteiden määrästä, laadusta ja pysyvyydestä on ollut erilaisia näkemyksiä. Yleisesti temperamentti määritellään taipumukselliseksi yksilölliseksi eroiksi käyttäytymisessä ja emotionaalisessa reagoinnissa (Clauss, Avery, & Blackfold, 2015). Biologispohjaisesta, synnynnäisestä temperamentista muodostuu vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa pohja aikuisuuden persoonallisuudelle (Keltikangas-Järvinen, 2015). Temperamenttipiirteet näkyvät jo varhaislapsuudessa ja ovat suhteellisen pysyviä. Temperamenttipiirteisiin liittyy ikäkausivaihtelua ja sama piirre saattaa muuntua tai näyttäytyä eri ikäisillä ihmisillä eri tavoin. Kasvatus ja ympäristö ohjaavat eri tavoin eri ikäisten ihmisten temperamentaalisten piirteiden ilmenemistä, minkä lisäksi aivot kehittyvät iän mukana sekä rakenteellisesti että toiminnallisesti. Lapsen yksilöllinen kehityskaari on niin monimutkainen, että samojenkin piirteiden pysyvyydessä on yksilöiden välillä vaihtelua. Temperamentin vuorovaikutus ympäristön kanssa piirteiden pysyvyyden kannalta alkaa näkyä vasta kolmen tai jopa viiden vuoden iässä, jolloin tietyt temperamenttipiirteet alkavat vasta saavuttaa pysyvyyden. Temperamenttipiirteiden synnynnäisyydestä huolimatta ympäristö vaikuttaa siis olennaisesti piirteiden kehityskaareen ja ilmenemiseen.

Temperamenttipiirteissä on havaittu periytyvyyttä (Sanson ym., 2004). Eri piirteiden periytyvyydessä on kuitenkin vaihtelua. Temperamentin biologista pohjaa tutkitaan esimerkiksi neurotieteiden menetelmien avulla. Yksilöllisten temperamenttierojen takana on osoitettu olevan geneettisiä eroja keskushermoston aktiivisuudessa sekä aivojen neuraalisissa säätelyjärjestelmissä, kuten serotoniiniaineenvaihdunnassa ja sympaattisen hermoston aktivoitumisessa (Clauss ym., 2015). Temperamentaaliin tekijöihin liittyy fysiologisia eroja muun muassa HPA-akselin aktivoitumisessa, mikä vaikuttaa yksilön stressireaktiivisuuteen, kortisolitasojen nousuun sekä palautumisnopeuteen (Mackrell ym., 2014). Geneettiset erot vaikuttavat myös alttiuteen ympäristön vaikutuksille (Pickles ym., 2013; Sheese, Voelker, Rothbart, & Posner, 2007). Yksilölliset erot temperamentissa vaikuttavatkin siihen, miten yksilö kokee maailman ja reagoi sen tapahtumiin (Keltikangas-Järvinen, 2015). Ympäristö vaikuttaa temperamenttiin, mutta temperamentti vaikuttaa

myös ympäristöön esimerkiksi aiheuttamalla siinä reaktioita. Ympäristön ja temperamentin vuorovaikutus saattaa vahvistaa tai heikentää tiettyjä piirteitä.

Temperamenttipiirteitä on pyritty määrittelemään ja jaottelamaan tarkemmin tutkimuskohteen selventämiseksi. Chess ja Thomas (1977) löysivät lasten toiminnasta sekä päivittäisissä rutiineissa että uusissa tilanteissa yhdeksän yksilöllisiä eroja kuvaavaa piirrettä: aktiivisuus, biologisten toimintojen rytmisyys, uusiin tilanteisiin sopeutuminen, lähestymis- /välttämiskäyttäytyminen uusissa tilanteissa, responsiivisuus, yleinen mieliala, reaktioiden voimakkuus, häirittevyys sekä sinnikkyys ja tarkkaavuuden kesto. Chess ja Thomas määrittelivät näiden piirteiden yhdistelmästä kolme havaitsemaansa toiminnallisesti merkittävästi eroavaa kokonaisuutta. Helpoksi kutsuttu lapsi sopeutuu helposti ja on biologiselta rytmiltään säännöllinen. Temperamentiltaan helpon lapsen mieliala on enimmäkseen positiivinen ja mielenilmaisujen voimakkuus lievä tai kohtuullinen, lapsi myös pääsääntöisesti reagoi uusiin tilanteisiin ja ärsykkeisiin lähestymiskäyttäytymisellä. Vaikeaksi luokiteltu temperamentti puolestaan sisältää hitaan sopeutumisen ja biologisen epärytmisyyden, uusiin asioihin reagoimisen tyypillisesti välttämiskäyttäytymisellä sekä taipumuksen voimakkaisiin negatiivisen mielialan ilmaisuihin. Vaikean temperamentin määritelmän keskiössä voidaan siis ajatella olevan lapsen taipumus negatiivisiin tunnereaktioihin. Neurobiologisen reaktiivisuuden ja välittäjäainejärjestelmien toiminnan on arveltu olevan reagoitiherkkyden takana (Slagt, Dubas, Deković, & van Aken 2016). Vaikean temperamentin, reaktiivisuuden ja estyneisyyden on havaittu olevan yhteydessä sekä sisään- että ulospäin suuntautuviin oireisiin (Ruiz Ortiz & Barnes, 2019; Sanson ym., 2004). Hitaasti lämpenevä lapsi on myös hitaasti sopeutuva ja taipuvainen välttämiskäyttäytymiseen sekä negatiiviseen mielialaan, mutta hänen reaktionsa eivät ole voimakkaita (Chess & Thomas, 1977). Hitaasti lämpenevän lapsen biologinen rytmisyys voi olla joko säännöllistä tai epäsäännöllistä. Chessin ja Thomasin jaottelua on hyödynnetty tutkimuksissa ahkerasti, huomiota on saanut erityisesti vaikeaksi kuvattu temperamenttipiirteiden yhdistelmä.

Tämän tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä on Rothbartin temperamenttiteoria, jossa temperamentti on määritelty yksilöllisiksi eroiksi reaktiivisuudessa ja itsesäätelyssä (Rothbart, 1981). Biologisten temperamenttipiirteiden ilmiöön vaikuttavat keskeisesti perinnöllisyyden lisäksi kypsyminen ja elämäkokemukset. Kasvatus, kulttuuri ja ympäristön odotukset muokkaavat temperamenttipiirteiden kehittymistä ja ilmiötä (Rothbart & Bates, 2006). Reaktiivisuus viittaa herkkyyteen reagoida muutoksiin sisäisessä tai ulkoisessa ympäristössä. Reagoinnilla tarkoitetaan erilaisten taipumusten lisäksi herkkyyttä esimerkiksi erilaisten affektien kuten pelon tai fysiologisten reaktioiden heräämiseen. Reaktiot voivat olla motorisia, affektiivisia tai huomiointiin liittyviä. Reagointi valmistaa toimintaan, kuten lähestymiskäyttäytymiseen. Reaktioita voidaan arvioida aistimuskynnyksellä, latenssilla, kestolla, voimakkuudella, huipun saavuttamisajalla ja reaktion

laantumisajalla (Gartstein & Rothbart, 2003). Itsesäätely puolestaan viittaa reaktiivisuuden säätelyyn sekä neuraalisin prosessein että käyttäytymisen keinoin (Rothbart & Bates, 2006).

Temperamentin tutkijat ovat tyypillisesti luokitelleet lapsuuden temperamentin piirteet kolmeen laajempaan kokonaisuuteen: negatiivinen emotionaalisuus, lähestymiskäyttäytyminen ja itsesäätely (Slagt ym., 2016). Nämä temperamenttipiirteet kehittyvät suurilta osin vastaamaan tunnetun Big Five -teorian viidestä persoonallisuuspiirteestä neuroottisuutta, ekstrasversiota ja tunnollisuutta (Slobodskaya & Kozlova, 2016). Gartstein ja Rothbart (2003) ovat samansuuntaisesti löytäneet kolme laajempaa varhaislapsuuden temperamenttia kuvaavaa ulottuvuutta, jotka sisältävät 14 eri tavoin faktoreille latautuvaa temperamenttiskaalaa. Nämä ulottuvuudet ovat: negatiivinen affektiivisuus (negative affectivity), eloisuus (surgency/ extraversion) sekä itsesäätely (orientating/regulation). Temperamenttiulottuvuudet ja niiden alaskaalat ovat kuvattuina taulukossa 1.

TAULUKKO 1. Temperamentin ulottuvuudet ja niiden alaskaalat (Gartstein & Rothbart, 2003).

Negatiivinen affektiivisuus (*negative affectivity*)

Surullisuus (*sadness*)

Pelko (*fear*)

Turhautumisalttius (*distress to limitations*)

Tyyntyvyys (*falling reactivity*), negatiivinen lataus

Eloisuus (*surgency/extraversion*)

Lähestyminen (*approach*)

Suullinen ilmaisu (*vocal reactivity*)

Hymyily ja nauru (*smiling and laughter*)

Korkean intensiteetin mielihyvä (*high intensity pleasure*)

Aistiherkkyys (*perceptual sensitivity*)

Aktiivisuus (*activity level*)

Itsesäätely (*orientating / regulation*)

Matalan intensiteetin mielihyvä (*low intensity pleasure*)

Hoivattavuus (*cuddliness*)

Suuntautumisen kesto (*duration of orienting*)

Rauhoittavuus (*soothability*)

Negatiivinen affektiivisuus viittaa taipumukseen kokea herkästi negatiivisia tuntemuksia, kuten esimerkiksi pelkoa, huolestuneisuutta, surua, epämukavuutta, vihaa, turhautumista ja ärtymystä (Slagt ym., 2016). Negatiivinen affektiivisuus ajatellaan yleisesti Chessin ja Thomasin (1977) vaikeaksi luokitellun temperamentin keskeiseksi ulottuvuudeksi. Negatiivisten emootioiden herääminen pienellä lapsella on yleinen reaktio ylikuormittavassa tilanteessa, jossa esimerkiksi aistiärsyksiä on paljon (Slagt ym., 2016). Lapset, joilla negatiivinen affektiivisuus on korkea, kokevat kuitenkin melko tiheästi negatiivisia reaktioita. On arveltu, että alttius negatiivisten reaktioiden heräämiseen heijastaa hermoston biologista herkkyyttä ympäristön vaikutuksille (Aron, Aron, & Jagiellowicz, 2012; Ellis, Boyce, Belsky, Bakermans-Kranenburg, & van Ijzendoorn, 2011). Eloisuuden ulottuvuutta määrittävät puolestaan herkästi heräävät positiiviset reaktiot ja ulospäinsuuntautuva käyttäytyminen (Gartstein & Rothbart, 2003). Varhaislapsuuden temperamentin kolmas ulottuvuus on itsesääteily. Itsesääteilyn ulottuvuus on lapsuudessa vahvasti kehittyvä piirre. Sääteilyn ulottuvuus heijastaa varhaisia tarkkaavuuden toimintoja sekä tapaa, miten lapsi ottaa hoivaa vastaan (Oddi, Murdock, Vadnais, Bridgett, & Gartstein, 2013). Näistä kolmesta ulottuvuudesta ja niiden alapiirteistä voidaan ajatella muodostuvan temperamentin kokonaisuuden, joka on yksilöllinen yhdistelmä voimakkuudeltaan erilaisia ominaisuuksia.

Temperamentin tutkimukseen on kehitetty erilaisia menetelmiä. Temperamentin arvioinnissa on tyypillisesti hyödynnetty vanhempien täyttämiä kyselylomakkeita, aikuisten ja myös isompien lasten antamina omia arvioita, luonnollisten tilanteiden tarkkailua sekä strukturoituja laboratoriotilanteita (Rothbart & Bates, 2006). Jokaisella lähestymistavalla on omat heikkoutensa ja vahvuutensa. Yleisin tapa lapsen temperamentin arviointiin on tiedonkeruu vanhemmille suunnattujen kyselylomakkeiden avulla. Vanhempien täyttämässä kyselylomakkeissa on monia kritiikin arvoisia puolia; vanhempien kuvausten tarkkuus vaihtelee, piirteiden vertailukohteet vaihtelevat, vanhemmat saattavat ymmärtää kysymykset eri tavoin tai esimerkiksi vastata sosiaalisesti suotavia piirteitä omassa lapsessaan korostaen (Kagan & Fox, 2006). Vanhemmillä on kuitenkin kattavaa ja pitkäaikaista tietoa lapsen toiminnasta erilaisissa tilanteissa, ja lomakkeet ovat monin tavoin käytännöllisiä (Rothbart & Bates, 2006). Kyselylomakkeiden on myös osoitettu omaavan objektiivista validiteettia ja laboratoriomittausten tulosten on havaittu olevan yhteydessä esimerkiksi tässä tutkimuksessa hyödynnetyn IBQ:n (Infant Behavior Questionnaire) arvioihin. IBQ-R (Gartstein & Rothbart, 2003) on psykobiologinen mittari, joka ottaa huomioon Rothbartin temperamenttiteorian painotukset temperamentin reaktiivisuudesta sekä itsesääteilyn merkityksestä. Menetelmän psykometriset ominaisuudet on arvioitu hyviksi sekä reliabiliteetin että validiteetin osalta. IBQ-R:n erottelukyky on sen keskeinen etu, vanhempien täyttämänä kysely tavoittaa laajalti lapsen toimintaa erilaisissa tilanteissa.

Lapsen temperamentin yhteydet vanhemman kokemaan stressiin

Lapsen temperamentin on havaittu ennustavan vanhempien kokemaa stressiä suomalaisessa pitkittäistutkimuksessa (Saisto, Salmela-Aro, Nurmi, & Halmesmäki, 2008). Vanhemman kokeman stressin on havaittu olevan selkeimmin yhteydessä vanhemman vaikeaksi arvioimaan lapsen temperamentiin (Fernandes ym., 2020; Moe, Soest, Fredriksen, Olafsen, & Smith, 2018; Siqveland, Olafsen, & Moe 2013; Östberg & Hagekull, 2000). Lapsen vaikeaksi kuvatun temperamentin on havaittu muun muassa olevan sekä suorassa että epäsuorassa yhteydessä myös äidin kokemiin masennusoireisiin (Cutrona & Troutman, 1986). Suoran yhteyden lisäksi äidin kokema pystyvyyden tunne vanhempana välitti masennusoireita, suojaavaksi tekijäksi havaittiin puolestaan sosiaalinen tuki. Äidin stressin (Mäntymaa ym., 2006) ja masennusoireiden (Tikotzky, Chambers, Gaylor, & Manber, 2010) on havaittu olevan yhteydessä äidin arvioon lapsen temperamentista. Äidit, jotka kokivat enemmän stressiä, arvioivat lapsensa hankalammiksi. Masennusoireista kärsineet äidit puolestaan arvioivat lapsensa temperamenttipiirteet negatiivisemmin, kuin äidit, joilla oireita ei ollut. Äidin kokeman stressin on havaittu myös olevan välittävä tekijä vanhemman masennus- ja ahdistusoireiden sekä lapsen vaikeaksi arvioidun temperamentin välillä (Fernandes ym., 2020). Vanhemman stressin ja masennusoireiden helpottamiseen tähtäävillä toimenpiteillä voitaisiinkin mahdollisesti vaikuttaa vanhemman kokemukseen omasta lapsestaan ja sitä kautta myös vanhemmuuteen.

Vaikeaksi kuvatun temperamentin (Chess & Thomas, 1977) määritelmässä keskeinen piirre on lapsen taipumus reagoida herkästi negatiivisilla tunneilmauksilla, mikä viittaa Rothbartin temperamenttiteorian (Gartstein & Rothbart, 2003) negatiiviseen affektiivisuuteen. Lapsen negatiivisen tunnereagoinnin on havaittu olevan yhteydessä vanhemman kokemaan korkeampaan stressiin ja mielialaoireisiin sekä heikompaan kokemukseen omasta pystyvyydestään vanhempana (Fernandes ym., 2020; Oddi ym., 2013; Solmeyer & Feinberg, 2011; Tikotzky ym., 2010). Emotionaaliselta voimakkuudeltaan vähäisemmiksi arvioitujen lasten vanhemmat kokivat vähemmän stressiä (McBride, Schoppe, & Rane, 2002). Lapsen ärtyvyyden on havaittu olevan yhteydessä myös äidin ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen (van den Boom & Hoeksma, 1994). Äidin vuorovaikutus harvemmin ärtyvien lasten kanssa oli systemaattisesti positiivisempaa kuin herkästi ärtyvän lapsen kanssa. Lapsen temperamenttipiirteiden onkin havaittu olevan yhteydessä myös vanhemman ja lapsen välille syntyvään varhaiseen suhteeseen (Nolvi ym., 2016). Äidin ja lapsen varhaisen suhteen laadun havaittiin olevan heikompi, kun lapsi oli arvioitu temperamentiltaan turhautumisalttiiksi. Lapsen negatiivisen emotionaalisuuden ja vanhemman käytöksen suhteen on saatu kuitenkin myös päinvastaisia tuloksia. Paulussen-Hoogeboom, Stams, Hermanns, & Peetsma (2008) havaitsivat, että

äidit, jotka arvioivat lapsensa negatiivisen emotionaalisuuden korkeammaksi, käyttäytyivät sensitiivisemmin lastaan kohtaan. Yhteyttä moderoivana tekijänä oli vanhemman kokeman stressin ja lapsen sukupuolen vuorovaikutus. Laukkanen, Ojansuu, Tolvanen, Alatupa ja Aunola (2014) havaitsivat puolestaan lapsen negatiivisen emotionaalisuuden olevan yhteydessä äidin korkeampaan kontrollin käyttöön lastansa kohtaan. Temperamenttipiirteenä vahva negatiivinen affektiivisuus vaikuttaisi siis olevan merkittävä tekijä suhteessa vanhemman kokemaan stressiin ja myös vanhemmuuskäyttäytymiseen.

Eloisuuden ja itsesäätelyn yhteyksiä vanhemman kokemaan stressiin ei ole tutkittu yhtä mittavasti kuin negatiivisen affektiivisuuden. Lapsen positiivisen affektiivisuuden on havaittu lisäävän myös vanhemman positiivista tunneilmaisua (Planalp, van Hulle, Lemery-Chalfant, & Goldsmith, 2016). Lapsen positiivisen emotionaalisuuden on havaittu olevan yhteydessä parempaan äidin ja lapsen välisen yhteyden syntymiseen (Nolvi ym., 2016). Seurallisiksi arvioitujen lasten isien on havaittu kokevan vähemmän stressiä, vastaavaa yhteyttä ei kuitenkaan havaittu äideillä (McBride ym., 2002). Äidit kokivat puolestaan vähemmän aktiiviset lapset vähemmän stressaaviksi, vastaavaa yhteyttä ei kuitenkaan havaittu isillä. Pesonen ym. (2008) löysivät myös yhteyden lapsen aktiivisuuden ja äidin vähäisemmän stressin välillä. Oddi ym. (2013) eivät löytäneet tutkimuksessaan yhteyttä äidin kokeman stressin ja eloisuuden välillä. Eloisuudella ja itsesäätelyllä ei ole havaittu yhteyttä myöskään vanhemman masennusoireisiin (Tikotzky ym., 2010). Oddi ym. 2013 havaitsivat tutkimuksessaan lapsen itsesäätelyn korkean tason olevan yhteydessä äidin kokemaan vähäisempään stressiin. Lapsen itsesäätely liittyi äidin kokemaan kompetenssin tunteeseen sekä lapsen ja äidin välisen kiintymyssuhteen laatuun. Lapsen itsesäätelyn on havaittu olevan yhteydessä myös vanhemman fysiologisiin stressireaktioihin muuntavana tekijänä (Merwin ym., 2015). Kokonaisuudessaan tutkimustulokset liittyen Rothbartin temperamenttiteorian (Gartstein & Rothbart, 2003) eloisuuden ja itsesäätelyn ulottuvuuksiin ovat siis hajanaisia vanhemman kokeman stressin osalta.

Vanhemmuuden tuen merkitys vanhemman stressin ja lapsen temperamentin kannalta

Vanhemmalle tarjotulla tuella voi olla kauaskantoisia seurauksia koko perheen hyvinvoinnin kannalta. Vanhempien mielenterveysongelmien on havaittu pitkäaikaistutkimuksissa olevan yhteydessä lapsen emotionaaliseen ja psyykkiseen terveyteen (Barlow, Coren, & Stewart-Brown, 2002; Sweeney & MacBeth, 2016). Paljon stressiä kokevien vanhempien lapsille kehittyy todennäköisemmin sosio-emotionaalisia tai käyttäytymiseen liittyviä ongelmia (Ruiz Ortiz & Barnes,

2019). Tämän vuoksi vanhemman kokemaan stressiin tarjotuilla tukitoimilla voi olla merkityksellisiä seurauksia myös lapsen hyvinvoinnille ja kehitykselle. Vanhemman hyvinvointiin vaikuttamalla voidaan vähentää perheen stressitekijöitä ja siten myös parantaa lasten kehitysympäristöä (Tømmerås, Kjøbli, & Forgatch, 2018). Vanhemman hyvinvointiin panostaminen saattaa siis ennaltaehkäistä myös lapsen ongelmia.

Keskeisessä roolissa vanhemman elämässä on muun muassa perheenjäsenistä, sukulaisista ja ystävistä koostuva lähiverkosto. Sosiaalisen tuen on havaittu toimivan puskurina vanhemman kokemalle stressille (Belsky, 1984), esimerkiksi vanhemman roolin omaksumiseen liittyvän stressin vähentämisessä (Cage & Christensen, 1991). Läheisten kuten isovanhempien lapsen hoitoon tarjoaman tuen on havaittu olevan yhteydessä vähäisempään vanhemman kokemaan stressiin (Craig & Churchill, 2018). Ainoastaan lapsen epävirallisella hoidolla havaittiin olevan yhteys vähäisempään stressiin, lapsen yhteiskunnan hoidossa viettämä suurempi tuntimäärä oli yhteydessä vanhempain korkeampaan stressiin. Vanhemman läheisiltään saama tuki on yhteydessä myös vanhemman käyttäytymiseen: paljon tukea saavien äitien havaittiin olevan vähemmän rankaisevia ja tiukkoja lastaan kohtaan (Belsky, 1984). Le ym. (2017) totesivat tutkimuksensa perusteella vanhemman kokeman stressin vähentämisen voivan laskea riskiä ankaraan vanhemmuuskäyttäytymiseen. Chester ja Brandon (2016) havaitsivat puolestaan puolisolta saadun tuen olevan äidin stressiä vähentävä tekijä. Läheisiltä saatu tuki vaikuttaisi siis olevan merkittävä tekijä vanhemman hyvinvoinnin kannalta.

Vanhemmuuden tukeminen on myös yhteiskunnallisesti tärkeä tavoite. Vanhemmuutta tuetaan Suomessa monilla kunnallisilla lakisääteisillä palveluilla, kuten neuvolalla, päivähoidolla ja perhetyöllä. Vanhemmuuden tueksi on kehitetty myös erilaisia ryhmämuotoisia tukiohjelmia, jotka on havaittu menestyksekkäiksi esimerkiksi käytöshäiriöiden ja -ongelmien ehkäisyssä ja hoidossa (Karjalainen, Santalahti, & Sihvo, 2016). Ryhmämuotoiset ohjelmat ovat hyödyllisiä myös äidin mielenterveyden, itsetunnon ja parisuhteen parantamisessa (Barlow ym., 2002). Vanhemmuuden tueksi kehitettyjen ohjelmien on havaittu vaikuttavan vanhempain asenteisiin, käytänteisiin ja perhedynamiikkaan. Ohjelmat on todettu vaikuttaviksi myös mielialaoireiden, ahdistuksen ja stressin lieventämisessä. Ryhmämuotoisten ohjelmien ei kuitenkaan ole havaittu olevan vaikuttavia sosiaalisen tuen parantamisessa. Lundahl, Risser ja Lovejoy (2006) havaitsivat meta-analyysissään, että heikomman sosioekonomisen luokan vanhemmat hyötyivät kuitenkin enemmän yksilöllisesti kohdennetuista vanhemmuusohjelmista kuin ryhmämuotoisesta harjoittelusta. Yhteiskunnan tarjoama tuki siis täydentää vanhemman lähiverkostoltaan saamaa tukea ja tuo vanhemmuuteen lisää tietoa sekä erilaista näkökulmaa.

Tutkimusongelmat ja -hypoteesit

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten kahdeksan kuukauden ikäisen lapsen temperamentti on yhteydessä äidin ja isän kokemaan stressiin. Temperamenttia arvioitiin kolmen temperamentin ulottuvuuden avulla, jotka olivat eloisuus, itsesäätely ja negatiivinen affektiivisuus. Aiempien tutkimustulosten (Fernandes ym., 2020; Moe, Soest, Fredriksen, Olafsen, & Smith, 2018; Siqveland, Olafsen, & Moe 2013; Östberg & Hagekull, 2000) perusteella oletettiin etenkin lapsen voimakkaan negatiivisen affektiivisuuden olevan yhteydessä vanhemman kokemaan korkeampaan stressiin. Eloisuuden osalta aiemmat tutkimustulokset eivät näyttäneet yhtenäisinä. Lapsen korkeampi itsesäätely oli aiemmassa tutkimuksessa (Oddi ym., 2013) ollut yhteydessä äidin kokemaan vähäisempään stressiin, minkä vuoksi tästä tutkimuksesta odotettiin samansuuntaista tulosta. Tutkimuksessa tarkasteltiin myös, selittääkö vanhemman kokemus tuen riittävyydestä vanhemman kokemaa stressiä. Aiemman tutkimuskirjallisuuden perusteella (Belsky, 1984; Cage & Christensen, 1991; Chester & Brandon, 2016; Craig & Churchill, 2018) odotettiin tuen riittävyyden kokemuksen olevan yhteydessä vähäisempään vanhemman kokemaan stressiin. Lopulta tutkimuksessa selvitettiin, toimiiko kokemus lapsen hoitoon saadun tuen riittävyydestä muuntavana tekijänä lapsen temperamentti- ja äidin ja isän kokeman stressin välillä. Hypoteesina oli aiempien tutkimusten perusteella (Belsky, 1984; Cage & Christensen, 1991), että riittävä tuki saattaisi suojata vanhempaa voimakkaalta stressiltä.

MENETELMÄT

Tutkittavat

Tässä tutkimuksessa hyödynnetty aineisto on kerätty Lapsen uni ja terveys- tutkimushanketta varten Pirkanmaan sairaanhoitopiirissä (Häkälä ym., 2018). Tutkimukseen osallistuneet vanhemmat rekrytoitiin mukaan raskausviikolla 32 tavallisen neuvolakäynnin yhteydessä (Paavonen ym., 2017). Tutkimushanketta varten kerättiin kyselylomakkeiden avulla pitkittäisaineistoa neljänä eri mittausajankohtana vuosina 2010-2015 (Häkälä ym., 2018). Tutkimusaineiston lapset ovat syntyneet huhtikuun 2011 ja maaliskuun 2013 välisenä ajanjaksona. Tutkimusaineiston perheet (1673)

edustavat 29 % alueella tuona aikana syntyneistä lapsista, joiden vanhemmat puhuivat äidinkielenään suomea ja siten täyttivät kriteerit tutkimukseen osallistumiselle (Paavonen ym., 2017).

Tämä tutkimus kohdistuu ajankohtaan, jolloin lapsi on ollut kahdeksan kuukauden ikäinen. Tutkimuksen aineisto sisältää 1241 perhettä, jotka vastasivat muun muassa lapsen temperamenttia ja unta sekä vanhemman hyvinvointia ja stressiä koskeviin kyselylomakkeisiin. Tutkimusaineistoon kuuluvien vanhempien koulutusaste on väestön keskimääräistä koulutusastetta korkeampi. Äideistä 72,4 % oli korkeakoulutus tai opistotasoinen tutkinto, isistä vastaava määrä oli 58,1 %. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2010 Pirkanmaalaisista 30–34 vuotiaista naisista 54 % oli korkeasteen tutkinto (koko maa 52 %) ja Pirkanmaalaisista 30–34 vuotiaista miehistä vastaava tutkinto oli 37,7 % (koko maa 33,9 %). Keskeisimmät taustamuuttujat löytyvät kuvattuina taulukosta 2.

TAULUKKO 2.

	<i>n</i>	%
Lapsen sukupuoli		
tyttö	580	46,7
poika	632	50,9
puuttuvat tiedot	29	2,3
Lapsella terveydellinen tai kehityksellinen ongelma		
ei	1054	85,8
kyllä	175	14,1
puuttuvat tiedot	12	1,0
Lasten lukumäärä		
0 aiempaa lasta	580	46,7
1 aiempi lapsi	384	30,9
2 tai enemmän aiempia lapsia	185	14,9
puuttuvat tiedot	92	7,4
Äidin koulutus		
peruskoulu	18	1,5
toisen asteen tutkinto	295	23,8
opisto/AMK	462	37,2
yliopisto	437	35,2
puuttuvat tiedot	29	2,3
Isän koulutus		
peruskoulu	41	3,3
toisen asteen tutkinto	396	31,9
opisto/AMK	352	28,4
yliopisto	369	29,7
puuttuvat tiedot	83	6,7
	<i>ka</i>	<i>kh</i>
Äidin ikä	31,45	4,45
Isän ikä	33,41	5,10

Menetelmät ja muuttujat

Tutkimukseen osallistuneille vanhemmille annettiin neuvolakäynnillä mukaan ensimmäiset omat kyselylomakkeensa, jotka he palauttivat postitse (Paavonen ym., 2017). Ennen lapsen syntymää täytetyillä kyselylomakkeilla kerättiin tietoa muun muassa vastaajien sosioekonomisista tekijöistä ja terveydestä. Vanhemmille postitettiin seuraavat lomakkeet täytettäväksi lapsen ollessa 3, 8 ja 24 kuukauden ikäinen, tällöin erillisen isän ja äidin lomakkeen lisäksi vanhemmat saivat täytettäväkseen myös lasta koskevan lomakkeen. Näinä ajankohtina tietoa kerättiin laajalti muun muassa vanhemman ja lapsen nukkumiseen liittyvistä tekijöistä, vanhemman hyvinvoinnista ja terveydentilasta, vanhempien vauvan hoitoon liittyvistä ajatuksista sekä vauvan kehityksestä ja temperamentista.

Lapsen temperamenttia mitattiin Infant Behavior Questionnaire –Revised (IBQ–R) -kyselyllä, joka on kehitetty 3-12 kuukauden ikäisten lasten temperamenttipiirteiden arviointiin (Gartstein & Rothbart, 2003; Parade & Leerkes, 2008). Kyselylomakkeessa kuvataan 91 erilaista vauvoilla havaittavaa käyttäytymistä tietyissä tilanteissa, kuten sylissä ollessa tai kylpyyn laitettaessa. Vanhempi arvioi, miten usein havaitsee lapsellaan tietynlaista käyttäytymistä. Käyttäytymisen yleisyyttä arvioidaan osiosta riippuen joko edeltävän viikon tai kahden viikon ajalta seitsemäportaisen Likert-asteikon avulla (1 = ei koskaan, 7 = koko ajan). Mikäli kysymyksessä kuvattua tilannetta ei ole lapsen kohdalla kyseisenä ajanjaksona ollut, pyydetään vanhempaa valitsemaan ”ei sovellu lapseen” -vaihtoehto. Väittämät koskevat 14 eri alaskaalaan kuuluvaa käyttäytymistä, joiden yhdistelmät muodostavat negatiivisen affektiivisuuden, eloisuuden ja itsesäätelyn temperamenttiulottuvuudet (ks. Taulukko 1.). Väittämistä muodostettiin keskiarvosummamuuttujat (vaihteluväli 1–7) kullekin temperamentin ulottuvuudelle. Vastausvaihtoehtoa ”ei sovellu” ei laskettu mukaan keskiarvosummamuuttujiin. Korkea arvo merkitsi vahvaa temperamenttiulottuvuuden piirteiden ilmenemistä. Negatiivista affektiivisuutta ($\alpha = .73$) arvioitiin 25:llä eri väittämällä, esimerkiksi ”Kuinka usein vauva vaikutti surulliselta ilman mitään selvää syytä?”. Eloisuuden temperamenttiulottuvuutta ($\alpha = .87$) koski 40 kysymystä, esimerkiksi ”Kun vauva näki haluamansa lelun, kuinka usein hän innostui kovasti sen saamisesta?”. Itsesäätelyn ulottuvuutta ($\alpha = .84$) arvioitiin 26:lla eri väittämällä, esimerkiksi ”Kuinka usein vauva nautti siitä, että hänelle luettiin?”.

Vanhemman kokemaa stressiä mitattiin lyhennetyllä versiolla Cohenin, Kamarckin ja Mermelsteinin (1983) Perceived Stress Scale (PSS) -kyselystä. Kysely mittaa, miten stressaavaksi oma elämäntilanne koetaan sekä kokemusta omien selviytymiskeinojen riittävydestä suhteessa oman elämän vaatimuksiin. Alkuperäinen kysely sisältää neljätoista kysymystä. Vanhemman kokemaa stressiä arvioitiin tässä tutkimuksessa viidellä kysymyksellä, joihin vastattiin viisiportaisen Likert-asteikon avulla (1 = ei kertaakaan, 5 = erittäin usein). Kysymykset olivat: ”Kuinka usein

sinusta on tuntunut siltä, ettet pysty hallitsemaan elämässäsi tärkeinä pitämiäsi asioita?”, ”Kuinka usein olet tuntenut varmuutta kyvystäsi hallita ongelmiasi?”, ”Kuinka usein olet tuntenut, että asiat sujuvat haluamallasi tavalla?”, ” Kuinka usein olet tuntenut, että vastoinkäymiset kasautuvat niin, ettet kykene enää selviytymään niistä?” ja ”Kuinka usein olet tuntenut itsesi ”stressaantuneeksi”?”. Kahden kysymyksen pisteytys tehtiin käänteisesti. Kysymyksistä muodostettiin summamuuttuja erikseen äidille ($\alpha = .74$) ja isälle ($\alpha = .59$). Summamuuttajat saivat arvon välillä viidestä kahteenkymmeneenviiteen ja korkeampi arvo kertoi voimakkaammasta koetusta stressistä. Summamuuttajat luokiteltiin kolmeen luokkaan alkuperäisen PSS-kyselyn (Cohen ym., 1983) pisteytystä mukaillen frekvenssien tarkastelemiseksi, luokat olivat lievä stressi (5 – 11p), kohtalainen stressi (12 – 18p) ja vaikea stressi (19 – 25p).

Vanhemman kokemusta lapsen hoitoon saadun tuen riittävydestä arvioitiin erikseen päivän ja yön osalta. Molemmat vanhemmat antoivat oman arvionsa kyselylomakkeissaan. Tuen riittävyttä mitattiin kysymyksellä ”Kuinka riittäväksi koet läheisiltäsi saadun tuen vauvan hoidossa päivisin/yöaikaan?”. Läheisillä tässä tarkoitettiin vastaajan puolisoa, omia vanhempia ja ystäviä. Vastausvaihtoehdot päivän osalta vaihtelivat viisiportaisella Likert-asteikolla (1 = on ollut täysin riittämätöntä, 5 = on ollut riittävää). Yön osalta vastausvaihtoehdot vaihtelivat neliportaisella Likert-asteikolla (1 = on ollut täysin riittämätöntä, 4 = on ollut riittävää). Molemmat vanhemmat arvioivat myös kokemustaan yhteiskunnan tuen riittävydestä, jota arvioitiin myös neliportaisella Likert-asteikolla (1 = on ollut täysin riittämätöntä, 4 = on ollut riittävää). Yleisiä yhteiskunnan vauvaperheille tarjoamia palveluita ovat esimerkiksi neuvola, päivähoito, kotipalvelu ja perhetyö. Analyyseja varten muuttajat muunnettiin kaksiluokkaisiksi (0 = tuki on ollut riittämätöntä, 1 = tuki on ollut riittävää). Tuen riittämättömyyden luokkaan yhdistettiin vastaukset 1 = on ollut täysin riittämätöntä ja 2 = on ollut jokseenkin riittämätöntä. Tuen riittävyden luokkaan yhdistettiin päivän osalta vaihtoehdot 3 = ei ole ollut riittävää eikä riittämätöntä, 4 = on ollut jokseenkin riittävää ja 5 = on ollut riittävää. Yhteiskunnan tuen ja yöaikaisen tuen riittävyden osalta alkuperäisessä muuttujassa oli neljä luokkaa, joten tuen riittävyden luokkaa varten yhdistettiin vastausvaihtoehdot 4 = on ollut jokseenkin riittävää ja 5 = on ollut riittävää.

Taustamuuttujina tarkasteltiin lapsen sukupuolta, lapsen mahdollista terveydellistä tai kehityksellistä ongelmaa, aiempien lasten lukumäärää, vanhemman ikää ja koulutustaustaa. Kyselylomakkeessa lapsen mahdollinen terveydellinen tai kehityksellinen ongelma oli eroteltuna pitkäaikaissairaudesta (0 = ei ole todettuja sairauksia, 1 = on jokin terveydellinen/ kehityksellinen ongelma, 2 = on jokin pitkäaikaissairaus). Muuttuja luokiteltiin regressioanalyysia varten kahteen luokkaan yhdistäen terveydelliset ja kehitykselliset ongelmat sekä pitkäaikaissairauden: 0 = ei ole todettuja sairauksia, 1 = on jokin terveydellinen /kehityksellinen ongelma tai pitkäaikaissairaus. Lasten lukumäärästä muodostettiin myös kaksiluokkainen muuttuja: 0 = ei aiempia lapsia, 1 = yksi tai

useampia aiempia lapsia. Vanhempien koulutustasosta muodostettiin myös kaksiluokkainen muuttuja analyysia varten korkeimman koulutuksen mukaan: 0 = perusasteen tai toisen asteen koulutus, 1 = toisen asteen koulutusta seuraava jatkokoulutus.

Aineiston analysointi

Tutkimusaineiston analysoinnissa käytettiin IBM SPSS Statistics 25 -ohjelmaa. Tutkimuksen alussa tarkasteltiin Kolmogorov-Smirnovin testillä ja histogrammeilla, kuinka hyvin jatkuvat muuttujat noudattavat normaalijakaumaa. Kaikki muuttujat eivät täyttäneet normaalijakaumaoletusta, mutta histogrammien arvioinnin ja residuaalien hajaantuneisuuden avulla voitiin tulkita residuaalien olevan riittävän normaalisti jakautuneita. Tämän vuoksi päädyttiin käyttämään parametrisiä menetelmiä.

Tilastollisilla analyyseilla haluttiin selvittää, mitkä temperamenttiulottuvuuksien summamuuttujista ovat yhteydessä isän ja äidin kokonaisstressiä mittaaviin summamuuttujiin sekä missä määrin temperamenttimuuttujat selittävät kokonaisstressin vaihtelua. Lapsen temperamentin yhteyttä äidin ja isän kokemaan stressiin tutkittiin korrelaatiokerroimen avulla. Muuttujien välisten korrelatiivisten yhteyksien tarkastelussa käytettiin Spearmanin järjestyskorrelaatiokerrointa, sillä kaikki muuttujat eivät olleet normaalisti jakautuneita. Hierarkkisella regressioanalyysillä selvitettiin, miten paljon lapsen temperamenttiirteet selittävät vanhempien kokeman stressin vaihtelusta. Taustamuuttujien yhteyksiä lapsen temperamenttiin ja vanhemman kokemaan stressiin tarkasteltiin vanhempien iän osalta Spearmanin korrelaatiokerroimilla, sukupuolen osalta riippumattomien otosten t-testillä ja muiden taustamuuttujien (lapsen mahdollinen terveydellinen / kehityksellinen ongelma tai pitkäaikaissairaus, lasten lukumäärä, äidin ja isän koulutustaso) osalta yksisuuntaisella varianssianalyysillä.

Regressioanalyysillä selvitettiin myös, miten kokemus tuen riittävydestä vaikuttaa lapsen temperamenttiirteiden ja vanhemman kokeman stressin yhteyteen. Tuen riittävyden moderoivan vaikutuksen tutkimista varten muodostettiin interaktiotermit, joiden selitysosuutta vanhemman kokeman stressin suhteen tutkittiin hierarkkisella regressioanalyysillä. Moderaatiomallia varten temperamenttiummuuttujat ja stressiummuuttujat standardoitiin.

TULOKSET

Muuttujien tarkastelu

Tutkimus aloitettiin tutkimusmuuttujien tunnuslukujen ja jakaumien tarkastelulla. Äitien havaittiin kokevan jonkin verran enemmän stressiä ($ka = 10,79$, $kh = 3,30$) kuin isien ($ka = 10,14$, $kh = 2,89$). Äideistä suurin osa koki lievää stressiä ($n = 769$, 63,0 %). Vaikeaa stressiä äideistä koki vain 2,5 % ($n = 31$). Lievää stressiä isistä koki 69,8 % ($n = 755$), vaikeaa stressiä ainoastaan 1 % ($n = 11$).

Suurin osa vanhemmista koki läheisiltään ja yhteiskunnalta saadun tuen riittäväksi. Äideistä päivällä saadun tuen riittäväksi koki 90,3 % ($n = 1121$), yöaikaisen tuen riittäväksi koki puolestaan 80,9 % ($n = 988$). Isistä päivällä saadun tuen koki riittäväksi 97,2 % ($n = 1090$), yöllä saadun tuen riittäväksi arvioi 97,9 % ($n = 1087$). Yhteiskunnan tuen riittäväksi arvioi äideistä 89,6 % ($n = 1072$), isistä 91,8 % ($n = 1035$). Kunnallisten palveluiden lisäksi lapsiperheille tukipalveluita tarjoavat myös esimerkiksi seurakunta sekä kansalaisjärjestöt kuten Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Avomissa vastauksissa yhteiskunnan tarjoamina tukipalveluina mainittiin neuvolan, päivähoiton, kotipalvelun sekä perhetyön lisäksi muun muassa seuraavia: perhekerhot, perhekahvilat ja tuvat, äiti-lapsiryhmät, päiväkerhot, muskarit, ensisynnyttäjien ryhmät sekä vauvakerhot.

TAULUKKO 3. Tutkimusmuuttujien keskeiset tunnusluvut

	n	ka	kh	vaihteluväli
Negatiivinen affektiivisuus	1241	3,03	0,73	1 – 6
Eloisuus	1241	4,77	0,62	2 – 6
Itsesäätely	1241	5,04	0,66	2 – 7
Äidin kokema stressi	1221	10,79	3,30	5 – 24
Isän kokema stressi	1082	10,14	2,89	5 – 21
Tuen riittävyys päivällä (äiti)	1236	4,24	0,98	1 – 5
Tuen riittävyys yöllä (äiti)	1222	3,31	0,89	1 – 4
Yhteiskunnan tuen riittävyys (äiti)	1197	3,45	0,72	1 – 4
Tuen riittävyys päivällä (isä)	1121	4,68	0,75	1 – 5
Tuen riittävyys yöllä (isä)	1110	3,90	0,40	1 – 4
Yhteiskunnan tuen riittävyys (isä)	1127	3,47	0,69	1 – 4

Taustamuuttujien yhteyttä tutkimusmuuttujiin tarkasteltiin vanhempien iän osalta Spearmanin korrelaatiokertoimen avulla. Äidin korkeampi ikä oli yhteydessä lapsen vähäisempään arvioituun negatiiviseen affektiivisuuteen ($rs = -.060, p = < .05$) sekä korkeampaan itsesääteelyyn ($rs = .111, p = < .001$). Vastaava yhteys havaittiin myös isän iän ja temperamenttipiirteiden välillä: isän korkeampi ikä oli yhteydessä lapsen vähäisempään arvioituun negatiiviseen affektiivisuuteen ($rs = -.063, p = < .05$) sekä korkeampaan itsesääteelyyn ($rs = .069, p = < .05$). Äidin korkeampi ikä oli yhteydessä myös alhaisempaan koettuun stressiin ($rs = -.072, p = < .05$), vastaavaa yhteyttä ei havaittu isillä. Riippumattomien otosten t-testillä tarkasteltiin lapsen sukupuolen yhteyttä tutkimusmuuttujiin. Negatiivinen affektiivisuus havaittiin tytöillä olevan jonkin verran korkeampaa kuin pojilla ($t(1194,843) = .108, p = < .05$). Muihin tutkimusmuuttujiin lapsen sukupuolen ei havaittu olevan tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä.

Lasten lukumäärän, vanhempien koulutustason sekä lapsen mahdollisen sairauden tai kehitysongelman perusteella muodostettujen ryhmien eroja vertailtiin suhteessa tutkimusmuuttujiin yksisuuntaisella varianssianalyysillä. Lapsen sairauden ei havaittu selittävän kummankaan vanhemman arviota stressistä. Lasten lukumäärän perusteella muodostetut ryhmät erosivat toisistaan äidin kokeman stressin suhteen ($F(2, 1127) = 5,85, p = < .01, \eta^2 = .010$). Äidit, joilla oli useampia lapsia, kokivat enemmän stressiä. Erot koulutustasossa selittivät myös äidin kokemaa stressiä ($F(3, 1188) = 7,79, p = < .001, \eta^2 = .019$). Eri koulutustasoisilla ryhmillä oli eroja koetussa stressissä siten, että mitä koulutetumpi äiti oli, sitä vähemmän stressiä hänellä oli verrattuna vähemmän koulutettuihin ryhmiin. Ryhmät äidin kokeman stressin suhteen erosivat myös isän koulutustason mukaan ($F(3, 1137) = 8,42, p = < .001, \eta^2 = .022$). Mitä koulutetumpi isä oli, sitä vähemmän stressiä äidillä oli suhteessa vähemmän koulutettuihin ryhmiin. Vastaavanlaisia eroja ei ollut havaittavissa vertailtaessa isistä muodostettuja ryhmiä.

Vanhempien koulutustaso havaittiin joidenkin temperamenttipiirteiden arvioinnin kannalta merkitykselliseksi. Äitien koulutustaso liittyi eroihin eloisuuden arvioinnissa ($F(3, 1208) = 8,86, p = < .001, \eta^2 = .022$). Korkeammin koulutettujen äitien lapset arvioitiin eloisuudeltaan vähäisemmiksi. Isän koulutustason suhteen ryhmien välillä oli hienoisia eroja itsesääteelyn arvioinnissa ($F(3, 1154) = 3,05, p = < .05, \eta^2 = .008$) sekä eloisuuden arvioinnissa ($F(3, 1154) = 6,53, p = < .001, \eta^2 = .017$). Yliopistotason koulutuksen käyneiden isien lapset arvioitiin eloisuudeltaan hieman vähäisemmäksi kuin muut.

Lapsen temperamentin yhteys vanhemman kokemaan stressiin

Lapsen temperamenttipiirteiden yhteyksissä äidin ja isän kokemaan stressiin oli havaittavissa sekä eroja että yhtäläisyyksiä korrelaatiokertoimien perustella (Taulukko 4). Korkeampi negatiivinen affektiivisuus oli yhteydessä sekä äidin että isän kokemaan korkeampaan stressiin. Eloisuus ei ollut yhteydessä kummankaan vanhemman kokemaan stressiin. Lapsen korkeampi itsesäätely oli yhteydessä äidin kokemaan vähäisempään stressiin, vastaavaa yhteyttä ei kuitenkaan löytynyt isän kokeman stressin osalta. Äidin ja isän kokema stressi olivat myös yhteydessä toisiinsa. Toisen vanhemman kokema voimakkaampi stressi oli yhteydessä myös toisen vanhemman kokemaan voimakkaampaan stressiin. Temperamenttipiirteistä negatiivinen affektiivisuus oli yhteydessä lapsen vähäisempään itsesäätelyyn. Itsesäätelyllä oli myös positiivinen yhteys eloisuuteen.

Jotkin lapsen temperamenttipiirteistä olivat yhteydessä myös vanhempien kokemukseen tuen riittävydestä. Korkeampi negatiivinen affektiivisuus oli yhteydessä äidin vähäisempään tuen riittävyden kokemukseen päivällä ja yöllä. Isällä vastaavaa yhteyttä ei havaittu. Lapsen korkeampi negatiivinen affektiivisuus oli yhteydessä molempien vanhempien kokemukseen yhteiskunnan tuen vähäisemmästä riittävydestä. Korkeampi eloisuus oli puolestaan yhteydessä äidin kokemukseen tuen paremmasta riittävydestä päivällä. Muita yhteyksiä eloisuuden piirteellä ei havaittu äidin tai isän tuen riittävyden arvioissa. Itsesäätelyn piirteellä havaittiin ainoastaan yksi tilastollisesti merkitsevä yhteys tuen riittävyden arvioihin: lapsen korkeampi itsesäätely oli yhteydessä äidin kokemukseen tuen paremmasta riittävydestä yöllä.

Molempien vanhempien kokemukset tuen riittävydestä olivat yhteydessä heidän kokemaansa stressiin. Sekä äidin että isän kokema korkeampi stressi oli yhteydessä vähäisempään tuen riittävyden kokemukseen päivällä ja yöllä. Molempien vanhempien kokema korkeampi stressi oli yhteydessä myös vähäisempään arvioon yhteiskunnan tuen riittävydestä.

TAULUKKO 4. Keskeisten tutkimusmuuttujien väliset Spearmanin korrelaatiokertoimet

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1 Negatiivinen affektiivisuus	-										
2 Eloisuus	.027	-									
3 Itsesääteily	-.249***	.413***	-								
4 Äidin kokema stressi	.204***	-.016	-.107***	-							
5 Isän kokema stressi	.110***	-.059	-.014	.247***	-						
6 Tuen riittävyys päivällä (äiti)	-.114***	.088**	.041	-.298***	-.097**	-					
7 Tuen riittävyys yöllä (äiti)	-.145***	.014	.065*	-.286***	-.092**	.386***	-				
8 Yhteiskunnan tuen riittävyys (äiti)	-.101***	.019	.052	-.245***	-.122***	.309***	.258***	-			
9 Tuen riittävyys päivällä (isä)	.006	.025	-.015	-.192***	-.192***	.168***	.070*	.158***	-		
10 Tuen riittävyys yöllä (isä)	-.031	.039	.006	-.174***	-.160***	.072*	.102**	.136***	.399***	-	
11 Yhteiskunnan tuen riittävyys (isä)	-.065*	-.007	.013	-.208***	-.168***	.169***	.133***	.247***	.292***	.210***	-

*** $p < .001$, ** $p < .01$, * $p < .05$

Ennustavatko lapsen temperamentti piirteet vanhemman stressiä?

Hierarkkisella lineaarisella regressioanalyysillä selvitettiin lapsen temperamentti piirteiden ja taustamuuttujien ennustavuutta vanhempien kokeman stressin suhteen (Taulukko 5). Äidin kohdalla tarkasteltiin negatiivisen affektiivisuuden ja itsesäätelyn selitysvoimaa, isän kohdalla ainoastaan negatiivisen affektiivisuuden, sillä muiden temperamenttisu mmamuuttujien kohdalla ei havaittu korrelatiivisia yhteyksiä vanhempien stressisum mamuuttujiin. Äidin kokemaa stressiä ennustava malli oli tilastollisesti merkitsevä ($F(8,987) = 11,625, p < .001$). Malli selitti 9 % äidin kokeman stressin vaihtelusta. Isän kokemaa stressiä ennustava malli oli myös tilastollisesti merkitsevä ($F(8,886) = 3,228, p < .01$). Malli selitti 3 % isän kokeman stressin vaihtelusta. Negatiivinen affektiivisuus selitti sekä äidin ($\beta = .190, p < .001$) että isän ($\beta = .149, p < .001$) kokeman stressin vaihtelua. Äidin kokeman stressin vaihtelua selitti myös lapsen itsesäätely ($\beta = -.084, p < .01$). Taustamuuttujat eivät selittäneet isän kokeman stressin vaihtelua. Taustamuuttujista äidin kokeman stressin vaihtelua selittivät tilastollisesti merkitsevästi lasten lukumäärä ($\beta = .098, p < .01$) ja isän koulutustaso ($\beta = -.128, p < .001$).

TAULUKKO 5.

Muuttuja	Äidin stressisummamuuttuja			Isän stressisummamuuttuja		
	β	R^2	ΔR^2	β	R^2	ΔR^2
<i>Askel 1. Taustamuuttujat</i>		.040***	.040***		.007	.007
Äidin ikä	-.056			-.002		
Isän ikä	.035			.040		
Lapsen sukupuoli ¹	.001			.008		
Lapsen sairaus ²	.028			.000		
Lasten lukumäärä ³	.098**			-.011		
Äidin koulutustaso ⁴	-.054			-.035		
Isän koulutustaso ⁴	-.128***			-.065		
<i>Askel 2. Lapsen temperamentti- piirteet</i>		.091***	.051***		.028***	.022***
Negatiivinen affektiivisuus	.190***			.149***		
Itsesäätely	-.084**					

*** $p < .001$, ** $p < .01$

¹ 1 = tyttö, 2 = poika

² 0 = ei todettuja sairauksia, 1 = jokin terveydellinen /kehityksellinen ongelma tai pitkäaikaissairaus

³ 0 = ei aiempia lapsia, 1 = yksi tai useampia aiempia lapsia

⁴ 0 = korkeintaan toisen asteen koulutus, 1 = toisen asteen koulutusta seuraava jatkokoulutus

Huom. β = standardoitu regressiokerroin mallin viimeiseltä askeleelta (kun kaikki mallin muuttujat ovat mukana), ΔR^2 = selitysasteen (R^2) muutos, kun kaikki askeleen muuttujat ovat mukana.

Ennustaako vanhemman kokemus tuen riittävydestä vanhemman kokemaa stressiä?

Hierarkkisella regressioanalyysillä selvitettiin vanhemman tuen riittävyyden kokemuksen ja taustamuuttujien ennustavuutta vanhempien kokeman stressin suhteen (Taulukko 6). Äidin kokemaa stressiä ennustava malli oli tilastollisesti merkitsevä ($F(10,917) = 14,217, p < .001$). Malli selitti 13 % äidin kokeman stressin vaihtelusta. Isän kokemaa stressiä ennustava malli oli myös tilastollisesti merkitsevä ($F(10,852) = 2,646, p < .01$). Malli selitti 3 % isän kokeman stressin vaihtelusta. Äidin kokeman stressin vaihtelua selitti läheisiltä saadun tuen riittävyyden kokemus päivällä ($\beta = -.185, p < .001$) ja yöllä ($\beta = -.183, p < .001$). Kokemus tuen riittävydestä ennusti äidin vähäisempää stressiä. Isän kokemus läheisten tuen riittävydestä päivällä tai yöllä ei selittänyt tilastollisesti merkitsevästi isän kokeman stressin vaihtelua. Kokemus yhteiskunnalta saadun tuen riittävydestä selitti sekä äidin ($\beta = -.064, p < .05$) että isän ($\beta = -.088, p < .05$) kokeman stressin vaihtelua. Kokemus tuen riittävydestä ennusti vanhemman vähäisempää stressiä. Taustamuuttajat eivät selittäneet isän kokeman stressin vaihtelua. Taustamuuttujista äidin kokeman stressin vaihtelua selittivät tilastollisesti merkitsevästi lasten lukumäärä ($\beta = .100, p < .01$) ja isän koulutustaso ($\beta = -.099, p < .01$).

Tuen merkitys lapsen temperamentin ja vanhemman stressin välisen yhteyden muuntavana tekijänä

Hierarkkisella regressioanalyysillä selvitettiin, miten paljon temperamenttimuuttujista ja tuen riittävyyden muuttujista muodostetut interaktio-termit selittävät vanhemman kokeman stressin vaihtelua. Muodostetut interaktio-termit eivät olleet malleissa tilastollisesti merkittäviä selittäjiä, joten voidaan todeta, ettei tuen riittävyyden kokemuksella havaittu olevan muuntavaa vaikutusta vanhemman kokeman stressin ja lapsen temperamenttimuuttujien välillä.

TAULUKKO 6.

Muuttuja	Äidin stressisummamuuttuja			Isän stressisummamuuttuja		
	β	R ²	ΔR^2	β	R ²	ΔR^2
<i>Askel 1. Taustamuuttujat</i>		.039***	.039***		.007	.007
Äidin ikä	-.049			.010		
Isän ikä	.011			.028		
Lapsen sukupuoli ¹	.009			-.010		
Lapsen sairaus ²	.016			.008		
Lasten lukumäärä ³	.100**			-.014		
Äidin koulutustaso ⁴	-.028			-.017		
Isän koulutustaso ⁴	-.099**			-.058		
<i>Askel 2. Kokemus tuen riittävydestä</i>		.134***	.095***		.030***	.023***
Päivällä ⁵	-.185***			-.070		
Yöllä ⁵	-.183***			-.066		
Yhteiskunnalta saatu tuki ⁵	-.064*			-.088*		

*** p < .001, ** p < .01, * p < .05

¹ 1 = tyttö, 2 = poika

² 0 = ei todettuja sairauksia, 1 = jokin terveydellinen /kehityksellinen ongelma tai pitkäaikaissairaus

³ 0 = ei aiempia lapsia, 1 = yksi tai useampia aiempia lapsia

⁴ 0 = korkeintaan toisen asteen koulutus, 1 = toisen asteen koulutusta seuraava jatkokoulutus

⁵ 0 = riittämätöntä, 1 = riittävää

Huom. β = standardoitu regressiokerroin mallin viimeiseltä askeleelta (kun kaikki mallin muuttujat ovat mukana), ΔR^2 = selitysasteen (R²) muutos, kun kaikki askeleen muuttujat ovat mukana.

POHDINTA

Päätulokset

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, ovatko kahdeksan kuukauden ikäisen lapsen temperamenttipiirteet yhteydessä äidin ja isän kokemaan stressiin. Tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita myös vanhempien tuen riittävyyden kokemuksesta ja sen yhteydestä koettuun stressiin. Tutkimuksessa selvitettiin myös, voisiko vanhemman kokemus tuen riittävyydestä muuntaa temperamenttipiirteiden ja vanhemman kokeman stressin välistä yhteyttä.

Tutkimuksen tulokset vahvistivat aiemmissä tutkimuksissa saatuja tuloksia sekä asetettuja hypoteeseja lapsen temperamenttipiirteiden ja vanhemman kokeman stressin yhteyksistä. Aiempien tutkimustulosten mukaisesti (ks. esim. McBride ym., 2002; Oddi ym., 2013; Solmeyer & Feinberg, 2011; Tikotzky ym., 2010) selkein yhteys vanhemman kokemaan stressiin havaittiin lapsen negatiivisen affektiivisuuden piirteellä. Yhteys havaittiin sekä äidin että isän kokeman stressin kohdalla. Lapsen voimakkaampi negatiivinen affektiivisuus ennusti vanhemman kokemaa korkeampaa stressiä. Herkästi negatiivisilla tunneilmauksilla reagoivan lapsen hoitamiseen saattaa liittyä tavallista enemmän stressiä esimerkiksi sen vuoksi, että lapsen rauhoittaminen on haastavampaa (van den Boom & Hoeksma, 1994). Negatiivisiin tunneilmauksiin keskittyvä vanhemman ja lapsen vuorovaikutus ei myöskään ole kummallekaan osapuolelle kovin palkitsevaa. Voimakkailta negatiivisilla mielenilmauksilla reagoiva lapsi saattaa myös ohjata vanhempaa keskittymään enemmän vauvan välittömien tarpeiden tyydyttämiseen kuin lapsen ja vanhemman mielekkääseen vuorovaikutukseen (Fernandes ym., 2020). Lapsen vanhemmalta paljon kärsivällisyyttä ja taitoja vaativa reagoititapa saattaa asettaa vanhemmat koetukselle.

Lapsen temperamenttipiirteet selittivät korrelaatioiden tarkastelun ja regressioanalyysin perusteella enemmän äidin kokeman stressin vaihtelua kuin isän. Selityksenä tälle voisi olla esimerkiksi eroavaisuudet vanhempien rooleissa ja hoitovastuussa, varsinkin lapsen ollessa vielä vauvaiässä. Äitien on havaittu olevan yhteiskunnan tasa-arvoistumisesta huolimatta edelleen päävastuussa esimerkiksi kotitöistä ja perheen arjen organisoinnista (Bartley ym., 2005; Pääkkönen, 2013; Robertson ym., 2019). Äidin kokemaa stressiä selitti myös aiempien lasten lukumäärä sekä hieman yllättäen myös isän koulutustaso. Aiemmin lapsettomilla äideillä oli jonkin verran vähemmän stressiä, ja isän matalampi koulutustaso selitti äidin kokemaa korkeampaa stressiä. Tulos voisi mahdollisesti selittyä isän korkeamman koulutuksen tuoman taloudellisen turvan vaikutuksella, useampi kotona oleva lapsi lisää myös luonnollisesti vanhemman tehtäviä ja siten myös stressiä. Isän

kokemaa stressiä ennusti ainoastaan arvio lapsen negatiivisen affektiivisuuden voimakkuudesta, taustamuuttujat eivät selittäneet isän stressin kokemuksen vaihtelua. Samansuuntaisesti Oddi ym. (2013) meta-analyysissään tekemän havainnon kanssa lapsen korkeampi itsesäätely ennusti äidin vähäisempää stressiä, kun taas isän kokemaan stressiin lapsen itsesäätely ei ollut yhteydessä. Vanhempien väliset erot lapsen itsesäätelyn ja koetun stressin välisessä yhteydessä saattavat selittyä esimerkiksi vanhempien jokseenkin eroavilla vuorovaikutustavoilla lapsen kanssa (Deater-Deckard, 2004). Isän ja lapsen vuorovaikutuksen on havaittu olevan jonkin verran leikkisämpää, kun taas äidin ja lapsen vuorovaikutuksessa painottuu kielellinen ja hoivaava luonne. Lapsen hoivan vastaanottaminen ja rauhoittuvuus vahvistaakin äidin ja lapsen välistä kiintymystä sekä äidin kokemusta itsestään vanhempana (Oddi ym., 2013), mikä todennäköisesti laskee äidin kokemaa stressiä. Eloisuuden ei havaittu olevan tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä kummankaan vanhemman kokemaan stressiin, mikä sopii myös aiempiin jokseenkin ristiriitaisiin tutkimustuloksiin. Eloisuus ei siis vaikuta keskeisesti merkitykselliseltä lapsen temperamentin ulottuvuudelta vanhemman kokeman stressin kannalta. Tämän tutkimuksen perusteella voidaan siis olettaa, että kahdeksan kuukauden ikäisen lapsen temperamentti piirteet ovat voimakkaammin yhteydessä äidin kuin isän kokemaan stressiin.

Lapsen temperamentti piirteiden havaittiin korrelaatioiden perusteella olevan yhteydessä myös äidin ja isän arvioihin tuen riittävydestä. Korkeampi negatiivinen affektiivisuus havaittiin olevan yhteydessä etenkin äidin kokemukseen tuen riittämättömyydestä. Äidit ja isät arvioivat myös yhteiskunnan tarjoaman tuen vähemmän riittäväksi, mikäli lapsen negatiivinen affektiivisuus oli korkea. Vanhempien tuen tarve vaikuttaisikin ymmärrettävästi olevan suurempi haastavamman lapsen kanssa. Kaikille perheille yhdenmukaisesti kohdennettu tuki voi olla joissain kodeissa riittävää, mutta toisissa osoittautua riittämättömäksi. Tukea olisi tämän vuoksi perusteltua tehostaa nimenomaan niillä vanhemmilla, jotka arvioivat lapsensa temperamenttiltaan haastavaksi. Lapsen korkeampi eloisuus oli yhteydessä äidin kokemukseen tuen paremmasta riittävydestä päiväsaikaan, ja lapsen korkeampi itsesäätely puolestaan äidin kokemukseen tuen paremmasta riittävydestä yöllä. Lapsen rauhoittuvuus ja hoivan vastaanottamisen tapa saattaa helpottaa äidin tehtäviä yöaikaan. Molempien vanhempien kokema stressi oli korrelaatioiden perusteella yhteydessä sekä läheisten että yhteiskunnan tuen riittävyden kokemuksiin. Vanhempien tuen riittävydestä antama arvio selitti voimakkaammin äidin kuin isän kokemaa stressiä. Tuki arvioitiin johdonmukaisesti vähemmän riittäväksi, kun vanhemman kokema stressi nousi. Stressaavassa elämäntilanteessa läheisten ja yhteiskunnan tarjoaman tuen merkitys korostuu. Regressioanalyysin perusteella tuen riittävyden kokemuksella ei kuitenkaan havaittu olevan muuntavaa vaikutusta lapsen temperamentti piirteiden ja vanhemman kokeman stressin välillä, joten asetettu hypoteesi tuen mahdollisesta puskuroivasta vaikutuksesta ei saanut tukea. Toisin sanoen riittäväksikään arvioitu tuki ei suojaa vanhempaa

haastavan lapsen kasvattamisen aiheuttamalta stressiltä. Vanhempien tietoa ja osaamista kasvattamalla voitaisiin kuitenkin mahdollisesti esimerkiksi ehkäistä negatiivista vanhemmuuskäyttäytymistä, joka on yhdistetty vanhemman kokemaan stressiin (Dau ym., 2019).

Tutkimuksen vahvuudet ja rajoitukset

Yhtenä tämän tutkimuksen keskeisenä vahvuutena on sen perustuminen suureen aineistoon. Tutkimuksessa käytetty aineisto on kerätty Lapsen uni ja terveys- tutkimushanketta varten. Suuri tutkimusaineisto parantaa tämän tutkimuksen tulosten luotettavuutta ja yleistettävyyttä, vaikka efektit tutkimuksessa olivatkin kohtuullisen pieniä. Aineistoon oli kuitenkin valikoitunut keskimäärin suomalaista väestöä koulutetumpia vastaajia. Korkeamman sosioekonomisen aseman on havaittu olevan yhteydessä hyvinvointiin monin tavoin. Mikäli otos vastaisi paremmin perusjoukkoa, saattaisivat arviot vanhempien kokemasta stressistä olla erilaisia. Kyselylomakkein kerätyssä tiedossa on myös monia virhelähteitä: vastaajat saattavat esimerkiksi ymmärtää kysymykset eri tavoin, hyödyntää erilaisia vertailukohteita tai vastata sosiaalisesti suotavalla tavalla (Kagan & Fox, 2006). Tässä tutkimuksessa havaittiin esimerkiksi yhteys vanhemman iän ja lapsen vähäisemmän negatiivisen affektiivisuuden sekä korkeamman itsesäätelyn välillä. Tämän takana voidaan arvella olevan enemmänkin vanhemman ikään liittyvä arviointitavan eroavaisuus kuin todellinen ero eri ikäisten ihmisten lasten temperamenttipiirteissä. Mahdollista lienee myös, että enemmän stressiä kokevat vanhemmat arvioivat lähtökohtaisesti lapsensa piirteitä negatiivisemmin. Vanhemman kokemaa stressiä oli arvioitu myös melko suppealla versiolla alkuperäisestä PSS-kyselystä (Perceived Stress Scale, Cohen ym., 1983). Tässä tutkimuksessa stressiä on mitattu vain viidellä kysymyksellä alkuperäisen kyselyn 14 kysymyksen sijaan, mikä heikentää arvion luotettavuutta. Tutkimuksen rajoitteena on myös sen poikittaisuus, sillä tutkimuksessa hyödynnettiin ainoastaan yhdellä aineiston keruukerralla saatua tietoa.

Tutkimuksen vahvuutena oli äidin ja isän kokemusten huomioiminen toisistaan erillisinä. Usein tutkimuskirjallisuudessa keskitytään vain äidin kokemuksiin tai vanhempia ei eritellä sukupuolen perusteella. Vauvavuoteen sijoittuva tutkimusajankohta saattaa kuitenkin vaikuttaa vanhempien rooleihin ja erilaiseen vastuunottoon, mikä saattaa heijastua vanhempien stressin kokemuksen arvioon. Lapsen ollessa kahdeksan kuukauden ikäinen, saattavat vanhempien roolit lapsen hoidossa olla hyvinkin erilaiset käytännön syiden vuoksi. Vuonna 2010 noin puolet kahdeksan kuukauden ikäisistä lapsista sai vielä äidinmaitoa (Uusitalo, 2012). Suomen perhevapaajärjestelmän ansiosta suuri osa äideistä on myös ansiosidonnaisella päivärahalta tuetulla vanhempainvapaalla lapsen 9–11

elinkuukauteen saakka (Salmi & Närvi, 2017). Kiinnostavaa olisikin tietää, muuttuuko tämä dynamiikka ja vanhempien vastuu sekä siitä mahdollisesti seuraava vanhempien kokema stressi lapsen kasvaessa ja monien äitien palatessa työelämään. Tässä tutkimuksessa ei myöskään ole vertailtu erilaisten perhetyyppien kokemuksia ja arvioita stressistä sekä tuen riittävydestä. Voidaan arvella, että esimerkiksi yhden vanhemman perheissä läheisten ja yhteiskunnan tarjoama tuki on korostuneessa roolissa

Tutkimuksen merkitys, käytännön sovellukset ja jatkotutkimusaiheet

Tämän tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että vanhemman kokema stressi sekä vanhemman arvio lapsensa haastavuudesta ovat merkittäviä tekijöitä koko perheen hyvinvoinnin kannalta. Enemmän tukea olisi hyvä tarjota vanhemmille, jotka kuvaavat lastaan haastavaksi tai voimakkaasti negatiivisilla mielenilmaisuilla reagoivaksi. Ruiz Ortiz ja Barnes (2019) havaitsivat tutkimuksessaan vaikean temperamentin olevan yhteydessä lapsen ulospäinsuuntautuviin oireisiin vanhempien antamien arvioiden mukaan. Yhteys ei kuitenkaan enää ollut merkitsevä, kun vanhempien stressi otettiin huomioon. Vanhemman kokema stressi saattaa siis vaikuttaa vanhemman tapaan arvioida lapsensa käytöstä ja temperamenttia, tai vanhemman stressi saattaa vaikuttaa lapsen oireiluun. Oddi ym. (2013) suosittelivat tutkimuksensa perusteella tuen tarjoamista vanhemmille, joiden lapsella on korkea negatiivinen affektiivisuus tai vähäiset itsesäätelytaidot. Lapsen voimakkaan negatiivisen affektiivisuuden ja heikkojen itsesäätelytaitojen on havaittu olevan yhteydessä sekä sisään- että ulospäin suuntautuviin oireisiin (Gartstein, Putnam, & Rothbart, 2012). Neuvolassa tulisi olla osaamista vanhempien stressin merkkien sekä temperamentaalisesti haastavan lapsen tunnistamiseen, jotta tukea voitaisiin kohdistaa sitä eniten tarvitseville (Ruiz Ortiz & Barnes, 2019). Kenties asiaa voitaisiin seuloa esimerkiksi lyhyen kyselylomakkeen avulla, jossa varmistettaisiin vanhemman kokemus tuen riittävydestä, lapsen temperamentin haastavuudesta ja vanhemman jaksamisesta. Myös isän hyvinvointia olisi tärkeä seuloa rutiininomaisesti, sillä isän hyvinvointi heijastuu myös koko perheen hyvinvointiin. Tämä tutkimus vahvistaa aiempaa tutkimustietoa lapsen haastavan temperamentin yhteyksistä vanhemman hyvinvoinnin haasteisiin. Tämän tutkimuksen aineisto oli kerätty osana pitkittäistutkimusta ja jatkotutkimuksella voitaisiin arvioida tutkimustulosten pysyvyyttä, kehitystä sekä yhteyksien suuntaa: muuttuuko lapsen temperamenttipiirteiden ja vanhempien kokeman stressin välinen yhteys lapsen kasvaessa? Tässä tutkimuksessa havaittiin, että lapsen temperamenttipiirteet selittivät voimakkaammin äidin kuin isän kokema stressiä. Tutkimusajankohta sijoittui kuitenkin vauvavuoteen, jolloin äidit ovat tyypillisesti voimakkaammin

sidoksissa lapseensa esimerkiksi imetyksen ja vanhempainvapaiden vuoksi. Kiinnostavaa olisikin selvittää, muuntaako hoitovastuun tai perheeseen liittyvän mentaalisen työn (Robertson ym., 2019) jakautuminen mahdollisesti lapsen temperamenttipiirteiden ja vanhemman kokeman stressin välistä yhteyttä.

Vanhemman kokeman stressin on havaittu olevan yhteydessä vanhemmuuskäyttäytymiseen (Dau ym., 2019). Tämä on merkityksellistä myös siltä kannalta, että Slagt ym. (2016) havaitsivat meta-analyysissään temperamentiltaan vaikeaksi kuvattujen lasten olevan muita herkempiä negatiivisen vanhemmuuden vaikutuksille. Nämä lapset kuitenkin hyötyivät muita enemmän positiivisesta vanhemmuuskäyttäytymisestä. Vanhemman kasvatustavoilla voikin olla kauaskantoisia seuraamuksia etenkin haastavien lasten kohdalla. Vanhemman hyvinvointi vaikuttaa välittyvän lapselle vanhemmuuskäyttäytymisen ja vuorovaikutuksen kautta. Vanhempien psykososiaalisen hyvinvoinnin parantaminen on täten perusteltua myös lapsen hyvinvoinnin kannalta. Vanhemman kokeman stressin on havaittu olevan tärkeä selittävä tekijä esimerkiksi äidin masennus- ja ahdistusoireiden sekä lapsen temperamentin arvion ja heikompien vanhemmuuskäytänteiden välillä (Fernandes ym., 2020). Vanhemman kokema korkea stressi voi rajoittaa vanhemman kykyä soveltaa hyviä kasvatuskäytänteitä ja turvata lapselle hoivaava ja lämmin kasvuympäristö. Etenkin lapset, joiden negatiivinen affektiivisuus on voimakasta, tarvitsevat kasvatuskäytänteissä erityishuomiota. Äidin reagoivuus suhteessa temperamentiltaan vaikeaksi arvioidun lapsensa tarpeisiin on havaittu heikommaksi, mikäli äiti koki tuen olevan vähäistä (Tester-Jones, O'Mahen, Watkins, & Karl, 2015). Hankalasti rauhoittuvan lapsen vanhempien on huomattu reagoivan lapseensa etenkin stressaavissa tilanteissa enemmän rankaisevasti ja vihamielisesti positiivisen reagoinnin sijaan (Cha, 2018; Lee ym., 2013). Olisikin hyvä lisätä vanhempien ja muiden kasvattajien tietoa tyypillisistä tiedostamattomista reaktioista hankalan lapsen kanssa toimiessa, jotta aikuisilla olisi mahdollisuus tarkemmin havainnoida omaa käyttäytymistään (Cha, 2018). Vanhemmille olisi tärkeä tarjota tietoa siitä, millaiset kurinpitokäytänteet ovat sopivia riippuen lapsen temperamenttipiirteistä. Erilaiset lapset hyötyvät erilaisista kasvatuskäytänteistä. Joillekin lapsille vanhempien kontrolloivasta käyttäytymisestä voi olla enemmän haittaa kuin hyötyä, ja toisinpäin. Negatiivinen vanhemmuuskäyttäytyminen saattaa pahimmillaan vahvistaa lapsen negatiivista reagointia, mikä taas puolestaan saattaa lisätä vanhemman kokemaa stressiä.

Vanhemman kokemaan stressiin vaikuttamalla voidaan estää myös riskitekijöiden kasautumista perheissä (Saisto ym., 2008). Keskeisiä riskitekijöitä ovat esimerkiksi heikko sosiaalinen tuki ja ongelmat parisuhteessa. Vanhemman kokeman stressin on havaittu olevan myös melko pysyvä ominaisuus. Vanhemman lapsensa varhaislapsuuden aikana kokeman stressin havaittiin ennustavan kohtuullisen vahvasti vanhemman kokemaa stressiä lapsen ollessa seitsemänvuotias (Östberg, Hagekull & Hagelin, 2007). Yhteyttä selittävät kuitenkin jo aikaisin havaittavissa olevat lapseen tai

perheeseen liittyvät ongelmat. Tämä kuitenkin korostaa näkökulmaa aikaisen tuen tarjoamisen tärkeydestä, sillä varhaislapsuudessa havaitun korkean stressin voidaan arvioida jatkuvan pitkälle lapsuuteen. Vanhemman kokeman voimakkaan stressin on havaittu välittävän jopa kovien kurinpitokäytänteiden ja ankaran vanhemmuuden ylisukupolvista periytymistä (Niu, Liu, & Wang, 2018). Vanhemman hyvinvoinnin tukeminen esimerkiksi vanhemman kokemaa stressiä lievittäväillä keinoilla saattaa siis parhaimmillaan katkaista ylisukupolvista pahoinvoinnin siirtymistä.

Miten vanhemmuutta olisi sitten parasta tukea ja millä tavoin vanhemman stressiä olisi mahdollista vähentää? Östbergin ja Hagekullin (2000) äidin stressiin liittyvän mallin perusteella äidille annetun tuen olisi hyvä painottua kodinhoitoon liittyvään tukeen sekä sosiaalisen verkoston vahvistamiseen. Äidin kuvaus lapsen temperamentista on tärkeä ottaa huomioon tuen tarpeen arvioinnissa. Vanhemmalle tulisi tarjota tukea lapsen ilmaisujen tulkitsemiseen sekä niihin vastaamiseen, mikäli vanhempi arvioi lapsensa haastavaksi. Vanhemman ymmärryksen kasvattaminen lapsen piirteistä ja lapsen toiminnasta saattaa ehkäistä negatiivisen vuorovaikutuksen kehittymistä ja myös estää vanhemman stressiä (Siqueland ym., 2013). Psykoedukaatio temperamenttipiirteistä ja kognitiivinen uudelleenmuotoilu saattaa vähentää vanhemman kokemaa stressin tunnetta sekä lisätä vanhemman kokemusta omasta pystyvyydestään. Vanhemmille olisi myös hyvä tuoda lisätaitoja siihen, miten lisätä myönteistä vuorovaikutusta lapsensa kanssa. Myönteinen vuorovaikutus vahvistaisi lapsen ja vanhemman positiivista suhdetta ja saattaisi onnistumisten kokemusten kautta vahvistaa myös vanhemman identiteettiä. Läheisten tarjoama tuki voi tuoda helpotusta vanhemman kokemaan stressiin (Craig & Churchill, 2018). Vanhemmat hyötyvät tukiverkostojen, kuten omien vanhempiansa avusta. Läheisten tarjoama apu on erilaista yhteiskunnan tukeen verrattuna, sillä läheiset ovat usein joustavia esimerkiksi aikataulujen suhteen, eikä lapsen hoito sisällä kaupallista elementtiä. Lapsen päivähoidon järjestäminen lisää vanhempien kokemia aikapaineita ja tätä kautta mahdollisesti myös stressiä. Tässä tutkimuksessa tuen riittävyyden ei havaittu muuntavan vanhemman kokeman stressin ja lapsen temperamenttipiirteiden välistä yhteyttä. Olisikin syytä selvittää, millainen tuki tai interventio voisi toimia yhteyttä muuntavana tekijänä. Paljon stressiä kokevien vanhempien tunnistamiseen ja heidän tukemiseensa olisi tärkeää panostaa varhaisessa vaiheessa. Käytännön tason jatkotutkimuksella voitaisiinkin selvittää, millainen tuki toimii parhaiten vanhemman kokeman stressin lieventämisessä. Jatkotutkimuksella voitaisiin huomioida myös erilaiset perhetyypit: korostuuko vanhemman stressin ja lapsen temperamenttipiirteiden yhteys, mikäli vanhempi toimii yksinhuoltajana?

Vanhemmuuden tukeminen on myös yhteiskunnallisesti tärkeä tavoite, jolla on monitahoisia hyötyjä koko yhteisön kannalta. Suomessa ei ole tällä hetkellä yhteistä kansallista ohjelmaa vanhemmuuden tueksi. Vuonna 2016 aloitettu THL:n Lapsi ja perhepalveluiden muutossuunnitelma (LAPE-hanke) on kuitenkin pyrkinyt parantamaan lasten, nuorten ja perheiden asemaa

yhteiskunnassa (Kaukonen ym., 2018). Perhepalvelujen ja perhekeskusten kehittäminen on Suomessa kansallisena tavoitteena. Vanhemmuuden tueksi on kehitetty myös erilaisia tukiohjelmiä. Suomessa on ollut laajalti käytössä esimerkiksi Ihmeelliset vuodet -vanhemmuusryhmä, joka on suunnattu vanhemmille, joiden 3-12 vuotiaalla lapsella on käytöksen pulmia tai käytöshäiriö (Karjalainen, Santalahti, & Sihvo, 2016). Bayer ym. 2008 suosittivat tutkimuksensa perusteella ennaltaehkäisyyn painottuvia tukiohjelmiä, jotka alkaisivat lapsen ensimmäisenä elinvuotena. Vanhemman kokema stressi ja vanhemmuuskäyttäytyminen ennustavat tällöin myöhempiä lapsen käyttäytymisen ja tunne-elämän haasteita. Tukiohjelmien tulisi pyrkiä parantamaan vanhemman mielenterveyttä ja vanhemmuustaitoja sekä vähentämään vanhemman kokemaa stressiä. Vanhemmuuskäyttäytymiseen painottuvien tukiohjelmien on havaittu olevan menestyksekkäitä vanhemman kokeman stressin vähentämisessä (Begle & Dumas, 2011; Jackson & Moreland, 2018). Äidin kokemaa stressiä on onnistuttu vähentämään myös muun muassa tietoisuustaitoihin (mindfulness) painottuvalla ohjelmalla (Short ym., 2017). Tärkeä tavoite vanhemmalle tarjotulla tuella olisi vanhemman taitojen, onnistumisen kokemusten ja myönteisen vuorovaikutuksen lisääminen, sekä pahoinvoinnin siirtymisen estäminen.

LÄHTEET

- Agrati, D., Browne, D., Jonas, W., Meaney, M., Atkinson, L., Steiner, M., & Fleming, A. (2015). Maternal anxiety from pregnancy to 2 years postpartum: transactional patterns of maternal early adversity and child temperament. *Archives Of Women's Mental Health, 18*(5), 693-705.
- Anthony, L. G., Anthony, B. J., Glanville, D. N., Naiman, D. Q., Waanders, C., & Shaffer, S. (2005). The Relationships Between Parenting Stress, Parenting Behaviour and Preschoolers' Social Competence and Behaviour Problems in the Classroom. *Infant and Child Development, 14*(2), 133–154.
- Aron, E. N., Aron, A., & Jagiellowicz, J. (2012). Sensory processing sensitivity: A review in the light of the evolution of biological responsivity. *Personality and Social Psychology Review, 16*(3), 262–282.
- Barlow, J., Coren, E., & Stewart-Brown, S. (2002). Meta-analysis of the effectiveness of parenting programmes in improving maternal psychosocial health. *The British journal of general practice: the journal of the Royal College of General Practitioners, 52*(476), 223–233.
- Bartley, S. J., Blanton, P. W., & Gilliard, J. L. (2005). Husbands and wives in dual-earner marriages: Decision-making, gender role attitudes, division of household labor, and equity. *Marriage & Family Review, 37*(4), 69–74.
- Bayer, J. K., Hiscock, H., Ukoumunne, O. C., Price, A., & Wake, M. (2008). Early childhood aetiology of mental health problems: A longitudinal population-based study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 49*(11), 1166–1174.
- Begle, A. M., & Dumas, J. E. (2011). Child and parental outcomes following involvement in a preventive intervention: Efficacy of the pace program. *The Journal of Primary Prevention, 32*(2), 67–81.
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development, 55*(1), 83–96.
- Boström, P. K., Broberg, M., & Bodin, L. (2011). Child's positive and negative impacts on parents—A person-oriented approach to understanding temperament in preschool children with intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities, 32*(5), 1860–1871.
- Burney, R. V., & Leerkes, E. M. (2010). Links between mothers' and fathers' perceptions of infant temperament and coparenting. *Infant Behavior & Development, 33*(2), 125–135.

- Cha, K. (2018). Raising a difficult child: Interplay among children's negative emotionality traits, maternal parenting, and children's cognitive development. *Early Education and Development, 29*(8), 1095–1114.
- Chester, C. E., & Blandon, A. Y. (2016). Dual trajectories of maternal parenting stress and marital intimacy during toddlerhood. *Personal Relationships, 23*(2), 265–279.
- Chess, S., M.D., & Thomas, A., M.D. (1977). Temperament and the parent-child interaction. *Pediatric Annals, 6*(9), 26-27,30-31,34,39,43-45.
- Clauss, J. A., Avery, S. N., & Blackford, J. U. (2015). The nature of individual differences in inhibited temperament and risk for psychiatric disease: A review and meta-analysis. *Progress in Neurobiology, 127–128*, 23–45.
- Cohen, S., Kamarck, T., & Mermelstein, R. (1983). A global measure of perceived stress. *Journal of Health and Social Behavior, 24*(4), 385–396.
- Craig, L., & Churchill, B. (2018). Parenting stress and the use of formal and informal child care: Associations for fathers and mothers. *Journal of Family Issues, 39*(12), 3203–3224.
- Crnic, K. A., & Greenberg, M. T. (1990). Minor parenting stresses with young children. *Child Development, 61*(5), 1628–1637.
- Cutrona, C. E., & Troutman, B. R. (1986). Social support, infant temperament, and parenting self-efficacy: A mediational model of postpartum depression. *Child Development, 57*(6), 1507–1518.
- Dau, A. L., Callinan, L. S., & Smith, M. V. (2019). An examination of the impact of maternal fetal attachment, postpartum depressive symptoms and parenting stress on maternal sensitivity. *Infant Behavior & Development, 54*, 99–107.
- Davis, E. F., Schoppe-Sullivan, S. J., Mangelsdorf, S. C., & Brown, G. L. (2009). The Role of Infant Temperament in Stability and Change in Coparenting Across the First Year of Life. *Parenting: Science & Practice, 9*(1/2), 143-159.
- Deater-Deckard, K. (2004). *Parenting stress*. New Haven: Yale University Press.
- Deater-Deckard, K., & Scarr, S. (1996). Parenting stress among dual-earner mothers and fathers: Are there gender differences? *Journal of Family Psychology, 10*(1), 45–59.
- Ellis, B. J., Boyce, W. T., Belsky, J., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Van Ijzendoorn, M. H. (2011). Differential susceptibility to the environment: An evolutionary–neurodevelopmental theory. *Development and Psychopathology, 23*(1), 7–28.
- Gage, M. G., & Christensen, D. H. (1991). Parental role socialization and the transition to parenthood. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies, 40*(3), 332–337.

- Gartstein, M. A., & Rothbart, M. K. (2003). Studying infant temperament via the revised infant behavior questionnaire. *Infant Behavior and Development*, 26, 64–86.
- Gartstein, M. A., Putnam, S. P., & Rothbart, M. K. (2012). Etiology of preschool behavior problems: Contributions of temperament attributes in early childhood. *Infant Mental Health Journal*, 33(2), 197–211
- Hawk, C. K., & Holden, G. W. (2006). Meta-Parenting: An Initial Investigation into a New Parental Social Cognition Construct. *Parenting: Science and Practice*, 6(4), 321–342.
- Häkälä, N., Pölkki, P., Hämäläinen, J., Paunio, T., Kylliäinen, A., Saarenpää-Heikkilä, O., & Paavonen, J. (2018). Äidin vanhemmuustyylin ja vanhemmuuden stressin ja vanhempien nukuttamistyylin yhteys kahdeksan kuukauden ikäisen lapsen univaikeuksiin. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*, 55, 117–129.
- Jackson, C. B., & Moreland, A. D. (2018). Parental competency as a mediator in the PACE parenting program's short and long-term effects on parenting stress. *Journal of Child and Family Studies*, 27(1), 211–217.
- Kaarensen, P. I., Rønning, J. A., Ulvund, S. E., & Dahl, L. B. (2006). A randomized, controlled trial of the effectiveness of an early-intervention program in reducing parenting stress after preterm birth. *Pediatrics*, 118(1), e9–e19.
- Kagan, J., & Fox, N. A. (2006). Biology, Culture, and Temperamental Biases. Teoksessa N. Eisenberg, W. Damon, & R. M. Lerner (Toim), *Handbook of child psychology: Vol 3: Social, emotional, and personality development*, 6. painos (s. 167–225). New York: Wiley.
- Karjalainen, P., Santalahti, P., & Sihvo, S. (2016). Vaikuttavatko vanhemmuustaitoja tukevat ohjelmat lapsen käytöshäiriöiden ja -ongelmien ehkäisyssä ja vähentämisessä? *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim*, 132(10), 967–974.
- Kaukonen, P., Pelkonen, M., Hastrup A., Bergbacka, K., Mäkelä, J., & Santala, R. (2018). Lapsille ja nuorille hyvä sote: LAPE-teesit sote-palveluiden uudistamisen tueksi.
- Keltikangas-Järvinen, L. (2015). *Temperamentti: ihmisen yksilöllisyys*. Helsinki: WSOY.
- Kessler, R. C., & McRae, J. A., Jr (1981). Trends in the relationship between sex and psychological distress: 1957-1976. *American sociological review*, 46(4), 443–452.
- Kiff, C., Lengua, L., & Zalewski, M. (2011). Nature and Nurturing: Parenting in the Context of Child Temperament. *Clinical Child & Family Psychology Review*, 14(3), 251-301.
- Laukkanen, J., Ojansuu, U., Tolvanen, A., Alatupa, S., & Aunola, K. (2014). Child's difficult temperament and mothers' parenting styles. *Journal of Child and Family Studies*, 23(2), 312–323.

- Le, Y., Fredman, S. J., & Feinberg, M. E. (2017). Parenting stress mediates the association between negative affectivity and harsh parenting: A longitudinal dyadic analysis. *Journal of Family Psychology, 31*(6), 679–688.
- Lee, E. H., Zhou, Q., Eisenberg, N., & Wang, Y. (2013). Bidirectional relations between temperament and parenting styles in Chinese children. *International Journal of Behavioral Development, 37*(1), 57–67.
- Lundahl, B., Risser, H. J., & Lovejoy, M. C. (2006). A meta-analysis of parent training: Moderators and follow-up effects. *Clinical Psychology Review, 26*(1), 86–104.
- Mackrell, S. V. M., Sheikh, H. I., Kotelnikova, Y., Kryski, K. R., Jordan, P. L., Singh, S. M., & Hayden, E. P. (2014). Child temperament and parental depression predict cortisol reactivity to stress in middle childhood. *Journal of Abnormal Psychology, 123*(1), 106–116.
- McBride, B. A., Schoppe, S. J., & Rane, T. R. (2002). Child characteristics, parenting stress, and parental involvement: Fathers versus mothers. *Journal of Marriage and Family, 64*(4), 998–1011.
- Merwin, S. M., Smith, V. C., & Dougherty, L. R. (2015). “It takes two”: The interaction between parenting and child temperament on parents’ stress physiology. *Developmental Psychobiology, 57*(3), 336–348.
- Micalizzi, L., Wang, M., & Saudino, K. J. (2017). Difficult temperament and negative parenting in early childhood: A genetically informed cross-lagged analysis. *Developmental Science, 20*(2).
- Moe, V., von Soest, T., Fredriksen, E., Olafsen, K. S., & Smith, L. (2018). The multiple determinants of maternal parenting stress 12 months after birth: The contribution of antenatal attachment style, adverse childhood experiences, and infant temperament. *Frontiers in Psychology, 9*.
- Montgomery, J. E., Chaviano, C. L., Rayburn, A. D., & McWey, L. M. (2017). Parents at-risk and their children: Intersections of gender role attitudes and parenting practices. *Child & Family Social Work, 22*(3), 1151–1160.
- Mäntymaa, M., Puura, K., Luoma, I., Latva, R., Salmelin, R. K., & Tamminen, T. (2012). Predicting internalizing and externalizing problems at five years by child and parental factors in infancy and toddlerhood. *Child Psychiatry and Human Development, 43*(2), 153–170.
- Mäntymaa, M., Puura, K., Luoma, I., Salmelin, R. K., & Tamminen, T. (2006). Mother’s early perception of her infant’s difficult temperament, parenting stress and early mother-infant interaction. *Nordic Journal of Psychiatry, 60*(5), 379–386.

- Niu, H., Liu, L., & Wang, M. (2018). Intergenerational transmission of harsh discipline: The moderating role of parenting stress and parent gender. *Child Abuse & Neglect*, *79*, 1–10.
- Nolvi, S., Karlsson, L., Bridgett, D. J., Pajulo, M., Tolvanen, M., & Karlsson, H. (2016). Maternal postnatal psychiatric symptoms and infant temperament affect early mother-infant bonding. *Infant Behavior & Development*, *4*, 313-23
- Oddi, K. B., Murdock, K. W., Vadnais, S., Bridgett, D. J., & Gartstein, M. A. (2013). Maternal and Infant Temperament Characteristics as Contributors to Parenting Stress in the First Year Postpartum. *Infant & Child Development*, *22*(6), 553-579.
- Paavonen, E. J., Saarenpää-Heikkilä, O., Pölkki, P., Kylliäinen, A., Porkka-Heiskanen, T., & Paunio, T. (2017). Maternal and paternal sleep during pregnancy in the Child-sleep birth cohort. *Sleep Medicine*, *29*, 47–56.
- Parade, S. H., & Leerkes, E. M. (2008). The reliability and validity of the Infant Behavior Questionnaire-Revised. *Infant Behavior & Development*, *31*(4), 637–646.
- Paulussen-Hoogeboom, M. C., Stams, G. J. J. M., Hermanns, J. M. A., & Peetsma, T. T. D. (2008). Relations among child negative emotionality, parenting stress, and maternal sensitive responsiveness in early childhood. *Parenting: Science and Practice*, *8*(1), 1–16.
- Paulussen-Hoogeboom, M. C., Stams, G. J. J. M., Hermanns, J. M. A., Peetsma, T. T. D., & van den Wittenboer, G. L. H. (2008). Parenting style as a mediator between children's negative emotionality and problematic behavior in early childhood. *The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development*, *169*(3), 209–226.
- Pesonen, A., Räikkönen, K., Heinonen, K., Komi, N., Järvenpää, A., & Strandberg, T. (2008). A Transactional Model of Temperamental Development: Evidence of a Relationship between Child Temperament and Maternal Stress over Five Years. *Social Development*, *17*(2), 326-340.
- Pickles, A., Hill, J., Breen, G., Quinn, J., Abbott, K., Jones, H., & Sharp, H. (2013). Evidence for interplay between genes and parenting on infant temperament in the first year of life: Monoamine oxidase A polymorphism moderates effects of maternal sensitivity on infant anger proneness. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *54*(12), 1308–1317.
- Planalp, E. M., Van Hulle, C., Lemery-Chalfant, K., & Goldsmith, H. H. (2017). Genetic and environmental contributions to the development of positive affect in infancy. *Emotion*, *17*(3), 412–420.
- Pääkkönen, Hannu (2013) Tasoittuvatko ajankäytön sukupuolittaiset erot Suomessa? Teoksessa M. Pietiläinen (toim.) *Työ, talous ja tasa-arvo* (s. 203–217). Helsinki: Tilastokeskus.

- Riva Crugnola, C., Ierardi, E., Ferro, V., Gallucci, M., Parodi, C., & Astengo, M. (2016). Mother-infant emotion regulation at three months: The role of maternal anxiety, depression and parenting stress. *Psychopathology*, *49*(4), 285–294.
- Robertson, L. G., Anderson, T. L., Hall, M. E. L., & Kim, C. L. (2019). Mothers and mental labor: A phenomenological focus group study of family-related thinking work. *Psychology of Women Quarterly*, *43*(2), 184–200.
- Rothbart, M. K. (1981). Measurement of temperament in infancy. *Child Development*, *52*(2), 569–578.
- Rothbart, M. K., & Bates, J. E. (2006). Temperament. Teoksessa R.M. Lerner & W. Damon (toim.), *Handbook of child psychology, Vol. 3: Social, emotional and personality development*, 6. painos (s. 99–166). New York: Wiley.
- Ruiz Ortiz, R. M., & Barnes, J. (2019). Temperament, parental personality and parenting stress in relation to socio-emotional development at 51 months. *Early Child Development and Care*, *189*(12), 1978–1991.
- Saisto, T., Salmela-Aro, K., Nurmi, J.-E., & Halmesmäki, E. (2008). Longitudinal study on the predictors of parental stress in mothers and fathers of toddlers. *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology*, *29*(3), 213–222.
- Salmi, M., & Närvi, J. (2017). *Perhevapaat, talouskriisi ja sukupuolten tasa-arvo*. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos.
- Sameroff, A. J., & MacKenzie, M. J. (2003). Research strategies for capturing transactional models of development: The limits of the possible. *Development and Psychopathology*, *15*, 613–640.
- Sanson, A., Hemphill, S. A., & Smart, D. (2004). Connections between temperament and social development: A review. *Social Development*, *13*(1), 142–170.
- Scaramella, L. V., & Leve, L. D. (2004). Clarifying parent-child reciprocities during early childhood: The early childhood coercion model. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *7*(2), 89–107.
- Schoppe-Sullivan, S. J., Mangelsdorf, S. C., Brown, G. L., & Szewczyk Sokolowski, M. (2007). Goodness-of-fit in family context: Infant temperament, marital quality, and early coparenting behavior. *Infant Behavior & Development*, *30*(1), 82–96.
- Seifer, R., Dickstein, S., Parade, S., Hayden, L. C., Magee, K. D., & Schiller, M. (2014). Mothers' appraisal of goodness of fit and children's social development. *International Journal Of Behavioral Development*, *38*(1), 86–97.

- Sheese, B. E., Voelker, P. M., Rothbart, M. K., & Posner, M. I. (2007). Parenting quality interacts with genetic variation in dopamine receptor D4 to influence temperament in early childhood. *Development and Psychopathology, 19*(4), 1039-46.
- Shek, D. T. L. (1997). Parent-child relationship and parental well-being of Chinese parents in Hong Kong. *International Journal of Intercultural Relations, 21*(4), 459-473.
- Short, V. L., Gannon, M., Weingarten, W., Kaltenbach, K., LaNoue, M., & Abatemarco, D. J. (2017). Reducing stress among mothers in drug treatment: A description of a mindfulness based parenting intervention. *Maternal and Child Health Journal, 21*(6), 1377-1386.
- Siqueland, T. S., Olafsen, K. S., & Moe, V. (2013). The influence of maternal optimality and infant temperament on parenting stress at 12 months among mothers with substance abuse and psychiatric problems. *Scandinavian Journal of Psychology, 54*(5), 353-362.
- Slagt, M., Dubas, J. S., Deković, M., & van Aken, M. G. (2016). Differences in Sensitivity to Parenting Depending on Child Temperament: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin, 142*(10), 1068-1110.
- Slobodskaya, H. R., & Kozlova, E. A. (2016). Early temperament as a predictor of later personality. *Personality & Individual Differences, 99*, 127-132
- Solmeyer, A. R., & Feinberg, M. E. (2011). Mother and father adjustment during early parenthood: The roles of infant temperament and coparenting relationship quality. *Infant Behavior & Development, 34*(4), 504-514.
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Työvoimatutkimus [verkkojulkaisu]. Perheet ja työ 2016, 4. Entistä suurempi osa pienten lasten äideistä töissä. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 24.11.2019]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/tyti/2016/14/tyti_2016_14_2017-10-10_kat_004_fi.html
- Sweeney, S., & MacBeth, A. (2016). The effects of paternal depression on child and adolescent outcomes: A systematic review. *Journal of Affective Disorders, 205*, 44-59.
- Tester-Jones, M., O'Mahen, H., Watkins, E., & Karl, A. (2015). The impact of maternal characteristics, infant temperament and contextual factors on maternal responsiveness to infant. *Infant Behavior & Development, 40*, 1-11.
- Tikotzky, L., Chambers, A. S., Gaylor, E., & Manber, R. (2010). Maternal sleep and depressive symptoms: Links with infant Negative Affectivity. *Infant Behavior & Development, 33*(4), 605-612.
- Tiwari, A., Self-Brown, S., Lai, B. S., McCarty, C., & Carruth, L. (2018). Effects of an evidence-based parenting program on biobehavioral stress among at-risk mothers for child maltreatment: A pilot study. *Social Work in Health Care, 57*(3), 137-163.

- Tømmerås, T., Kjøbli, J., & Forgatch, M. (2018). Benefits of child behavior interventions for parent well-being. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 67(5), 644–659.
- Uusitalo, L. (2012). *Imeväisikäisten ruokinta Suomessa vuonna 2010*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Van den Boom, D. C., & Hoeksma, J. B. (1994). The effect of infant irritability on mother-infant interaction: A growth-curve analysis. *Developmental Psychology*, 30(4), 581–590.
- Van der Pal, S., Maguire, C. M., Le Cessie, S., Veen, S., Wit, J. M., Walther, F. J., & Bruil, J. (2008). Parental stress and child behavior and temperament in the first year after the newborn individualized developmental care and assessment program. *Journal of Early Intervention*, 30(2), 102–115.
- Young, E., & Korszun, A. (2010). Sex, trauma, stress hormones and depression. *Molecular Psychiatry*, 15(1), 23–28.
- Östberg, M., & Hagekull, B. (2000). A structural modeling approach to the understanding of parenting stress. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29(4), 615–625.
- Östberg, M., Hagekull, B., & Hagelin, E. (2007). Stability and prediction of parenting stress. *Infant and Child Development*, 16(2), 207–223.